

Урр. Урр. Урр. Урр.

Вирвирвир
Вирвирвирвирвирвир

1920р.

9(47925)

IX-93

4/18

9/11

ETOS .SO. 25

05 SEP 201

ՀՀ ԳԵՈՐԳ. Ե. ՎՐԴ. ԱՐՄԱՆԵԱՆ

24 JAN 2006

9(47.325)

Ա-93

ՄԱՏԵՆԻԿ ՄԸ

ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆՑ

1920

Հայագրութիւն «Կիւիկիւ»

ԱՏԱՆԱ

14680

203

Առ Տիարց Շալվարեան եղբարց

Պ. Պ. Խաչատուրի եւ Մարտիրոսի

Արդեօք պիտի կրնայի սալ նուէր մը այնչափ քանկ՝ որչափ յարգի քան այս տղերք, որ պիտի մնայ անջինջ ու անմեղաց. չէր քե՛ այս տղերք այլ շատեւուն արտին անմեղաց պիտի մնայ այն պատական, մարդասիրական ազնիւ վերաբերմունք, որ ցոյց տուիք երկուքին հարազատեց այն ահռելի ու քսմանքի օրերուն, երբ՝ դժբաղդ ու պէքաղ ձեր եղբայրներ ու քոյրեր տեղիկ մը, վայրիկ մը կը փնտռէին իրենց կեանքը փրկելու ու պահպանուելու համար. ու ահա երկու պատական եղբարցդ գործարանը, սիրտերնիդ ու քակնիդ տառապաւորեալ էր. ու չէր մտածաք ազատութեան օրերուն ալ Ձեր վսեմ պարսկականութիւնը եւ ազնիւ վարմունքը ցոյց տալ ուր որ պէտքն ու պարտքը կը պահանջէր:

Պատական եղբարք, զրոյկս Ձեզ կը ձօնեմ ի յիշատակ Ձեր այնքան ազնիւ վարմունքին դէպի Ազգն ու պարսկականութիւն, ու այդ Ձեր ոգին կանուխեմ ալ մեզ ծանօթ ու սա պահուն ալ դուք եւ որ զրոյկիս հրատարակմանը ամբողջովին կը սատարէք:

Խորապէս Շնորհակալութիւն եւ Օրհնութիւն:

3481-2002

217-90

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԻ ՏԵՂ

Զե՛ խօսք կ'անցնի ու գիրն է որ կը մնայ,
այդու ցանկացի գրի առնել դարեւո ընթացքին ան-
նախընթաց հողոլ սա՛ պատմական մեծ օրերուն հոռ
ու հոն խօսած բանախօսութիւններս, եւ ի մի հաւաքել
ու հրատարակութեան տալ, դոյզն պատրաստու-
թիւն մը կատարած ըլլալու փափաքէ մը մղուած,
եւ միեւնոյն ասեմ յամենայնի վստայ ըլլալով քե
ո՛ եւ իցէ աշխատութիւն իր օգտակարութիւնը կ'ու-
նենայ:

ՄԱՏԵՆԻԿ ՄԸ ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆՑ

Խօսուած Պէյրուս այն երեկոյցին մէջ, աւ
տուային անգամ հրատարակուած էին Հայ 1-
դէռնի բանակին Գնդապետ Պ. Բովիտո իր բոլոր
ճշմանացի եւ հայ սպաներոյր, եւ Պէյրուսի
Հայ ժողովրդեան ընտելալ դասակարգը:

1918 1/27 Նոյ.

Ա.

ՊԱՐՈՆՆԵՐ ՈՒ ՏԻԿԻՆՆԵՐ,

Տարիներէ ի վեր սա փառաւոր օրերուն մէջ ինչ չօղ-
չտղուն իրականութիւն, ինչ անսպասելի ժամեր, եւ ինչ
պատմական Ոյսոր մը... Հաւաքուած ենք պատմական այս
օրին, թէ՛ զիս որտեղեւոր սարսաղի անհրաժեշտ ցանցնաւք,
եւ հոգիներնու խորքը պարտաւորութեամբ զերջուշքը, ու մտքեր-
նու կատարած թափափութիւնը, բայց ա՛յ ցնծուն ու ծիծղուն
իրականութիւն, երեկուան զեպքերու դահալէժ ընթացքէն

պոռթկունքն Ահ երէկը՝ սա՛ ցնցող ու սարսուցնող երէկը, սրուն երբ կ'անդրադառնանք խոր երկիւղածութիւն մը մեզ կը չլջապատէ, զի մեր աչեր արեւան լայն ծովերու տարածութիւնը պիտի տեսնէ ու պիտի դիտէ. դարեւ ի վեր հայրենի սրբալայրին մէկ ծագէն միւսը աւերի քղուլումի, հուրի սուրի ընդարձակածաւալ հետքերը որոնք նոյնքան դառն ու թարմ: Երկիր մը դրախտալայր, այսօր դժոխքի վերածուած, հայրենիք մը իր հազար միլիոններովը այսօր աղճակոտոր եղած: Դարաւոր մեր ոսոխին, կատաղի նախանձոտին, քաղաքակրթութեան մեծ թշնամիին մօլեղնութիւնը իր էն սաստկագոյն թափին մէջ մոլեղնեցաւ, աղտոտ մրւոռ զին՝ ծառայաւ ու կրկին ծարաւցաւ, Լոյսէն սարսափած, Հրէշային արշաւով մը նետուեցաւ լոյսը խափանելու, արեւը ծածկելու, որպէսզի իր Բուր աչերը հանգիտ առնէին: Աւրթը իր համար դիպուկէր, վաղուց ցանկալիքին կը հասնէր, ողջ ու ամբողջ Հայաստանը ջնջել, աւերել, սրբել իսկ քարտեսներու երեսէն: Համաշխարհային պատերազմը հուրէ սուրէ պողպատ պարիսպը հիւսէր էր ողջ երկրին շուրջը, մարտիրոս ազգին նահատակ որդեկաց աղաղակը, սուգնուշիւանը ո՛վ պիտի լսէր, ո՛վ պիտի դիտէր, անոնք կը խղզուէին մարտկոցներու, պատհէշներու ստորին ու ոլորտին մէջ. Գերմանօթիւրք ժամանակաւոր աներկբայելի(.) յաղթանակին բառաջին ու շառաջին մէջ: Ու Սրեկէքի Արեւմտեցին Հայը պէտքէր խողխողուէր, մօրթոտուէր վայրի Գաղաններու աբիւնոտ ճանկերուն մէջ. դժոխքի ճիւղները սանդարմոտի այդ հարազատները Գերման ու Թուրք միացած կը պռալին օն դործի ու ահա երկրի ամէն կողմը սկսած էր հրդեհն հաժառարած, ու տիրապետած արհաւիրքն քառմանիլի և հինգ տարուալ այս բոլորումին մէջ, ո՛վ պիտի կրնար ծովացած արցունքները սրբել, արեւան հեզիզ դետերը ցամքեցնել, անապատներու աւաղուտքին մէջ բրգացած, լեռնացած պատուական նշխարքը մերազնեայց հաւքտել: Ո՛վ պիտի կրնար

մեզի դարձնել կորսուած հայ մտքի ծնունդները, որոնք յաւիտենապէս շիջան. ո՛ր գտնել կարելի էր հարիւր հազարաւոր անմեղ փոքրիկ նահատակներուն քնքուշ հրեշտակային դէմքերը և վերստին մեզ յանձնուէր բիւրք բիւրց անբիծ հայ մարտիրոսներու մաքրութիւնը՝ լլկուած պատուին, կուսութիւնը՝ մեր սրբամաքուր քոյրերուն, խորտակուած ջախջախուած սիրտն ու հոգին որդեկորոյս մայրերուն, սրբապղծումը անթուելի դիակներուն հայ կտրճաց: Եւ դէպքերու յաղթական գահալիժումը, մեծ դաշնակիցներուն փրկիչ բանակներու քառակ դրօշներու պանծալի ու փառալի վէր վէտ ծածանքովը, անշուշտ ո՛չ պոլորակաւ բանակներու դնացքովը, այլ հսքայաքայլ ու յաղթապաշտ, և այդ ազատագրումի ռազմաճակատները անտեղի տալի, անխորտակելի դրօշներով ու խուժումներով մխրճուեցան թշնամի սահմաններէն ներս ուր զրին իրենց պոչպատ ոտքերը ձիւտ ու խկ թշնամիներու փխրուն սրտերուն վրայ. արդար պատիժը մեծ մարդասպաններուն, եղեռնագործ այդ զինակցութեանը: Մէկ օրէն միւսը պատմագրիկի տիեզերական նուաճումները մեր մէջ կը վառէ կը հրդեհէ տենղը վրիժառութեան, դարերու հիւսուածքովը ջղագրգիւ: Սա երեկոթը դուրս սայաքուած Արեւելոտն Լէզէօնի բարձր սպայից իպատիւ. յո՛ Կիտի վայելենք պահ մը պատմական այսօրի ներկայ ոռպէնքուն մէջ, մեր մէջը ունենալով Ֆրանսական մեծ աղղին վեհորդիները կուշտ կշտի, նաև նահատակ այլ կենդանի և ապրելու սահմանուած հայ ժողովուրդի քաջ սպաները, թող ապրին թէ վեհորդիները և թէ հերոս որդիները: Առաջինները աղատութեան դառին ու արդար իրաւանց մէջ նետուած անեղ մարանշումներովը ոգորուն ու յաղթական, իսկ երկրորդները իրենց հայրենի երկրին ողջատաղրումի շատ արդար պահանջմանցը ի խնդիր. երկրքեանք ևս ծառայած ու ցցուած աղատութեան թշնամի դարաւոր ժահրոտ ու բորոտ թշնամեաց դէմ: Ու կրակի մկրտութիւնովը մկրտուեցան Արարայի բար-

ցանցը վրայ. Այժմ՝ Արարատ մեզի համար որբազան, Արաբան ալ պիտի մնայ մեր սրտերուն յիշատակ մը նուիրական և կոթող մը անջնջլի՝ Յրանսական մեծ ազգին: Չը պէտք է անտեսել երբէք լոճը ճակատներու վրայ անդ ուղորուծը պատուական վեհ դաշնակցաց, անոնց խոյանքը արծուէթով, մոնչիւծը առիւծիկներ, որք բերին մեզի պատմական այօրը, ազատութեան նոր արևովը փողփողուն ու Արեգի աղմմանդ շամանդաւնիով: Բացաճաճանչ. Այն Արեւ որ երեկին մէջ կը շիկներ ու կը շառագունէր իտես աճալի ու սոսկիայի մեծ ոճիրներուն, սրբապղծումներուն, ուսկից կրանիթ մայրերն իսկ կը հերձոտէին: Ինչպէս մօռնալ ու ուրանալ մեծ աղան Յրանսան ազատութեան այդ մայրը ու անոր որբանը՝ Փարիզ ոստանը, ու նոյնքան դարձեալ Յրանսացին, որ ոչ թէ մինակ հայ նահատակող, այլ միշտ կենդանի ազգին ու բոլոր ընկճուածներին, բոլոր գերութեան ծանր ու կուռ շղթաներուն տակ հծողներուն մայրը ու դայեակը եղան թող ապրի՝ կեցցէ՝ ազատութեան մայր Յրանսան իր բոլոր պատուական որդեակներովը: Չէ՞, իրաւունքը ունինք և նոյնչափ արդարօրէն ուրախ ըլլալու, դարաւոր բարբարոսութիւններուն, բռնակալութիւններուն, անլուր ու քստմնելի գազանութիւններու միջնարեղերուն շառաչածայն մեծաղը զորդ անկմանց վրայ, չէ թէ լոկ անոր համար որ Արդարութիւնն ու ճշմարտութիւնը վերերւած անաչտօրէն կը դործէ և մենք ուղղակի բարոյական արդար պահանջումներուն ընդ առաջ երթալու համար փտկուած երկաթապատ դռները բացուած կը տեսնենք մեր առջև ու առիթն ու պատահութիւնը ալ՝ իձևորն կուսնանք: Աղնիւ պարտնայք մեծ սպողք Արեւելեան Լիգէօնի բանակին, այո՞ դուք էք որ փակուած դռները կը բանաք մեր առջև. այնպէս և ու ազնուաբար ստանձնելով Արեւելեան Լիգէօնի բանակի մարզումը, հրթրումը պաշտօնը անշուշտ տարուելով ձեր մեծ ազգին այն ոգիէն որ մարտնչիլ, արիւն թափել ընկճուածներու ու

տառապողներու ազատագրութեան համար. ձեր այդ ստանձումը չէ թէ մինակ մեր հայոց աչքին ձեզի կը բարձրացնէ այնչափ անգամ վեր, այլ բոլոր ճշուածներու աչքին ևս. անհուն դժոհ ենք, բազմիցս շնորհակալ ենք ու յաւատ երախտապարտ հայ սրտերու մէջ. Յրանսացի անունը և իմաստաւորի այս բոլոր բանակի բոլոր մեծ ու փոքր սպայից ու զինավարողների անունը պիտի արձագանդի անջնջելիօրէն ու մշտնջենօրէն, ապրի՛ք կեցցէ՛ք բիւրուցս: Մարդեցիք դեռ մարդեցիք, առաջնորդեցիք դեռ արաջնորդեցիք և տարէք յաղթականօրէն մեր բազմիցս սիրելի պատմական հայրենիքին կրկնական ու անկից անդին ալ ողջ ու բոլոր Հայաստանին հոն պանծացուցէք յաղթապանծ դրօշները: Որու ոտքին տակ գալարի կորնչի սողոսկուն թռնոտ իժը ու ջնջուի անհետք դրախտասար մեր երկրի դարաւոր բորենի թշնամին, այն ստեղծ է որ միլիոնաւորներու բուրբ արիւնը ծովացած ու պատուական ոսկերտիքը լեռնաղած պիտի դադրին վրէժ դոռալէն ու պիտի զեղգեղեն փառ՝ փառ՝ փառ՝ յաղթականին: Անգամ մը ալ Պարոն Գօլօնէլ և դո՛ք ամէնքդ պատուական պարոնայք սպայք Յրանսացի ու հայ և բանակն ողջօրն Արեւելեան Լիգէօնի կեցցէ՛ք:

Կեցցէ՛ Յրանսան, կեցցեն Յրանսացիք կեցցեն Մեծ դաշնակիցք ու կեցցէ Հայաստան իր Կրկնայովը:

Խօսուած Պէյրուք խառանկն մէջ եւ լեռն
իրեւ կոչ եզիպսահայութեան քերթի յղուած:
1918 Նոյեմբերին

Բ.

Ո՛Վ ՊԻՏԻ ԱՊՐԵՑՆԷ

Շուրջ երեք ամիսներէ սր վերջացած է հաժախաւեր
դինաշառաժը, հուրի սուրի մատնուած հայ ժողովուրդի հա-
տակոտորները մօտ 200,000ի անաւեր ու անտիրական, ան-
տուն ու անապաւէն, անոք ու անօգնական, ամեն, ամենն
ալ նօթի ու մերկ, դուռնաւ ու վհատ, կըրուն ու բեկուն,
մարած ու միտած աչերնին, Արեւելքէն Արեւմուտք յառած
ու սառած կը սպասեն ու գեւ կը սպասեն բառի մը՝ ալ,՝
պիտի ապրիք ու մի՛ պիտի ապրեցնէ, երբ միլիոնաւոր գե-
րեզմանակոյտերու սարսափեցնող զէզերը կոյտ կոյտ, խորձ
խորձ կ'ամբարտակին ու կը բերզանան, շուրջ 4 տարիներէ
ի վեր մարտիրոսի համբերք թիւնով ու դերմարդկային տա-
կունութիւնով մը կը մարտնչին անողորմ թշնամիներու դէմ.
ու քանի՞ք թիւք ու քիւրա և գերման անօթութիւն, մեր-
կութիւն, ամէն թշուառութիւնով, Տիգրանգերի, Քիֆիւս,
Գոլեւա, Մալաթիա, Սպանեօլ ու առանց զեզի ու բժշկիւ
հիւանդանոցի ու էն տարրական միջոցներուն... Իսկ զեւ
քանի՞ք թշնամիք անասելի, անպատմելի, անթուելի ու
աներեւակայելի: Ահա այնքան հոշակուած նոյնչափ սրտա-

տրուի սպասուած վերջնական ազատագրումը կուգար կեանքի
նորաշող Արեւ ծաթեցնելու գերեզմանային, մեռելային այն
չրժալարներուն վանէն Ատանա, Տրապիզոնէն Ալէքսանդրա-
պօլ, Պաշտաւէն Պալեստին Կարինէն Սինա անապատ և ա-
ւաղուտքը զանալի. և իրաւ է թէ փոթորիկը վերցած,
յորձանային պտուտքը կեանքեր հերձող՝ դադրած ու կասած,
բայց ահաւրէն հետքը բիրտ ու գիրտ սրունքներու գեւ կու-
կորցնէրու պուկին սպառնացող, ջնջող ու անջխող, անց-
նող ու աւերող վիթխարի ազնաին սիւսած ու ցանցեւած և
սղոյցած արիւնի դաշտերը անհուն ու անձիւր եղան ու գե-
տերը յարգուն ու հասուն. պէքազդ ու դժբաղդ ժողովուրդին
հագիին խորքը ծլած ու ծնւած ոսանակումը, բազումը
մարմնի ու պտուտի այնքան խենեշային ու հրէշային եղաւ
որ կարելի չէր ալ հաւատալ վերապրումի, վերածնունդի
դաշագիտին, որը պիտի տայ այն ներուժ ընդթը դիմակա-
լելու ամէն ճիւղազային բարբաբութիւններու և շարք մը
դաշանութիւններու, որոնք թուրք ցիզին են յատուկ:
Անուրանալի է թէ կարմիր բորենիներու պետը նոյնքան տա-
ճիկ-Վիլհելմը. իր արիւնատ ճանկերովը որջին մէջ ինքզինքը
բզքաւէ ճիւղազային ու դիւային նապաներով, նմանունակներ
լարծուն քերծէ աղբարիկներու հետ. ահա յաւիտենական
արդարութիւնը իր պողպատ ձեռքը դրած անոր նարուզողո-
նոսորեան գլխին, բայց նոյն քան անգուժ ու անշալմը
անողորմ թշնամիներուն ինչ քսել, մէկ կողմէն նօթութիւնը
մարկութիւնը, միւս կողմէն ձիւն ձմուր, անհրաժեշտ
պետքեր ու պէտքեր կեանքի, պահանջներ ապրուստի ու
դարմանի ու բիւր կարօտութիւններու. ու սա ներկայ ուրախ
օրերու ու ժամերու մէջ որքա՛ն անասնելի և որքա՛ն խո-
տոր համեմատութեամբ ազատ կեանքի աւետիսը փողանար,
ազատագրումի շնորքը ձայնահա ու մահուան սև սարսու-
ռն և ճիւղազ գէմքը դէմ դիմաց ցցուն. ու ինչ նրազային
պիտի էլլար ու ցնորային երբ վերածնունդը չրպիտի կրնայ

Վերադարձիլ : ու. ո՞վ պիտի աղբեցնէ . ո՞վ պիտի վանէ մթին ամպերու լուրթ ու մառա լեռնադէզերը , որոնք դէզացած վառարանդի Հայ մեր եղբարց ու քերց ճակատին ու գլխին . ո՞վ պիտի ծախէյնէ աւօտի ու առաւօտին լոյսի շաման-դադ դոհար պսպղեմները դադթական մեր հայ թշուառների ճակատին ու այսերուն , ո՞վ պիտի հանդերձէ բնակները ծի-քանի ճառագայթածին մեր հայ հերոսներու ու կոյս քոյրե-րին ու ո՞վ պիտի հիւսէ կանաչ արօտ ճակատներու նարօտը հայ մարտիրոս կեանքերուն ու խայտացնէ ու խնդացան այտեր յոյսի ու հաբսի վերածնող ու վերապրող հայորդիին դուն այո՛ դուն ո՞վ հայութիւն Ամերիկայի Եւրոպայի ու Ազիայտասիի գուն կս որ անոր հիւղակ ու խղաղներու թախծոտ ու հեւքոտ լացն ու կոծեր՝ դուարթ երդի յիտաքի ալէլուներու մրմունջներուն պիտի դարձնես . յուսալքուած , փշաք-դուած , ու կոտորակիտուած գեղանի ու կուռանի այտերը , զու՛նես որ ծիրկաթինով ու ծրածաններով պիտի հիւսես , պսակ մը դոհարերութեան , դափնխմ համբերութեան : Ազիայտահայ բաց զիրկդ գործադին ու ծոցդ կաթողին , քաց որ քու սրտահատորներդ դան իրենց սիրտանքը գտնելու ու հոգեհատորներդ իրենց մխիթարանքը , իրենց ցաւը հինգ դարուայ ու սարսաղի վիճակին վիշտը աննախնթաց 4 տար-ուայ . ան հրեկի չարաչուք աղէխարչ վերուշքը անման ու ալլուման՝ գինըր մշտնջենական անկումին , զորումին , ողորումին ու աշխարումին տարին ու իր անհամար սիրելիե-րուն անդարձ կորուստին : Բաց սիրտդ ու քսակդ եղիպտա-հայ դուն որ ուելի մօտիկն կս քու բաղմաչարչար ու բաղ-մակարօտ հարազատներուդ . տարադրուած , քու ու իրենց հայրենի օձախներէն , մայրենի անուշ ու քնքուշ բներէն ու նետուած բոնի քշուած տէգերու խոցերովը շարաւոտ հա-քաւի ու աւաղուաքներու մէջ ուր երկինք օտար , մթնոլորտ տ. օդ անհրապոյր , լուսինն անընտանի ու աստղերան-մերձ ամեն ամենը . մօտիկն ես եղբարցդ դաշկացած ու յաւէտ

սղաւոր քերցդ կմախացած . սիրտդ գործըր առուացուր , որ իրենց հայրենիքի պատուքը անցնեն և քսակդ , որ խոցեր ու շարաւներ դարմանուն , բա՛ց հոգեակդ եղիպտահայ ու դաշտ մը աշխատութեան , որպէս զի քան ու գան արան ու շարան այն անիծեալ ցուպովը քաղարկանի , մահուան կարմիր ու քարկիր սուտանումը իրենց գլխին ու ճիւղին . մեղմել մոցնել վութայ անմար անմա հուրը , որ բոլն-կած է իրենց մարմնովն ու հոգւովը , և որոնք վրթոն մը հացի համար վաճառեցին իրենց հոգեհատորները ու ծախեցին ինչ որ իրենց համար նուիրական ու շատ թանկ էր , ու ո՞ր մայր այդ անգին դոհողութիւնը յանձն չպիտի առնէր կըր իր չուրջը հաւքտած մանկիկներ հա՛ց հա՛ց կ'աղաղակէին , ու պուտ մը ջո՛ւր մայրիկ... ու կոյսեր ասոնց հետ ա՛խ կտոր մը քուրջի , լաթ մը ըլլար պատուուն գոնէ ծածկելու համար իրենց մաքուր պատիւը... ու ո՞վ պիտի տար խելա-կորոյս մայրը... որ ինքն իսկ ատոնց կարօտը ունէր : Մար-դիկ գաղանացած էին , վայրի լկտի խննջանքով հրէշացած կը կոխկրտէին ամեն սրտութիւն ու քաղացած՝ աղիողորմ ճիչերէն զիւային քրքիչներ կարճակէին : Այս օրիս վերապ-րողներու համար դեռ ցաւեր ու վիշտեր կան , արխն ու արցունք հոսուն են , հացի խնդիրը նոյնն է , մերկութիւնը նմանապէս , անտուն ու անապաւններու համարանք շատ է 50,000ի մօտ Հալէպ , 10,000ի մօտ Համա , Հոմա , 35—40,000ի մօտ Գամասկոս , իսկ հոս Պէյրութ իր չրջականե-րովը (Տրիպօլիս , Տրիպոս ու Սիդոն և Լիբանանի այլ վայրերը միասին 2000ը անցաւ , Ռէթուոյի որրանոցը դուբս , որուն գումարն ալ 1000ի պիտի մօտենայ : Հիւանդութիւններ քոնջ , ուրուկ , բոր , աչքի հիւանդութիւններ , անարխնու-թիւն , մալարին ու որ մէկ տեսակի ըսնք ցաւին ու ցեցին , սոսկալի վիճակ անտանելի կացութիւն , և որ տեղին 50000ի մօտ եթէ չսննք , չենք չափազանցած լինիր հայ օրիորդներ աւելի , կիներ ու փոքր մանկալք դեռ իրենց ծնողներու

նայի մը, որուն բողոքող գոռացող ձայնը Յեղարէիները ու իրենները Գորբի լեռներուն վրայ կանխաւ չքացնէինք, որ այս խոշոր աւերքը չի կարենային գործել: Սա երկու ամսուանս մէջ կարողացինք հատուկօրէն թէ ինչ դոճողութիւնները բնական էր հայ արդարեւ ու քուրտաք արտասահմանեան, անշուշտ դուք ալ հետզհետէ կը կարգաք ու իրազեկ կըլլաք թէ ինչն էր քաշեցին ձեր աղբարեք ու քուրտաք, թափառական ու գաղթական: Ձեր դոճողութիւններուն գիտակ ենք, ձեր անձնուիրութիւններուն երախտատարութիւնք ու կարողութիւնք մաղթող: Ձեր բոլոր այն ժողովներուն, միութիւններուն, մարմիններուն, որոնք կազմուած են հայ խոշոր տառապանքին մեղմացումին ի նպաստ. գովելի ու յոյժ գովելի ձեռնարկներ և սակայն ենթող եղիք և զիտցէք թէ՛ այդ ամենը իր լայն առումին մէջ չը պիտի կրնայ ընել այն ինչ որ ներկայ ահաւոր թշուառութիւնները կը պահանջեն նոյնքան խստօրէն և որչա՛փ ստիպողօրէն, այո՛ գիտցաք կտաարել պարտքերնիդ երբ օրերը տխուր ու ապագան մոռցէք, իսկ պատմական այս օրիս ու պատուական վաղուան համար ա՛յ աւելին կը պարտիք, ու փայլուն ապագայի մը՝ յոյսիդ համար յոյժ չափ աւելին: Հայորդի հարուստ, քու պարտքդ սովորական ձեռք քանի մը ոսկի տալ պէտք չէ ըլլայ, որ երբեմն խաբար պէլասի, կամ խօսուի թէ տուող մը է, և կամ էջ մը գրուէ ո՛ր և է մէկ լրագրի սխառակներուն մէջ. ո՛չ, չափ աւելին կը պարտիս, դուն քու չափովդ եթէ Բալլի մը և Քարնէկի մը չի լինիս քու ցեղիդ հանդէպ քու պարտքդ չես կտտարած լինիր, դուն քանի մը տարուայ համար մի՛ ապրիր, դա՛ չափ մի աննշան անցք պիտի լինի երկրէ երկին, այլ փափաքիր դարերու համար ապրիլ որպէս մի վարդան. այս մեծ աղէտը դարձանելու համար հարիւր, հազար ոսկի տալով չի պիտի կրնաս պարտքդ լրացնել և հանգիստ և անվրդով խղճ մը կրել, այլ տառնեակ, քսանեակ, և երբ ցանկն ու ցու-

դա՛նք կարգանք ամէն լրագրական սխառակներու. մէջ պիտի հաւատանք թէ վաղուան Հայաստանը պիտի սպրի. կը հաւատամ թէ կթէ տնտայիք ովկէան ցաւերն ու թշուառութիւնները, ձեր ունեցածին ամբողջը պիտի արամադրէիք: Հայորդի արձնատուր ու գարծառք, դիտենք թէ չափ անգամներ մեծ կրկանքներով ու չորչորանքներով հաշիւ կրնաք բաւեցնել ձերիններուն, բայց ասոնք ալ ձերը չեն, ձեր հարստ եղբարք անժառանգները չեն, ինչպէս չէք կրնար լսել ձեր ձերինները աղաչանքով ու արտառաքով կը պահանջեն ու դուք ամէն գնով աւտարցունքը կը սրբէք, մի սրբեցէք ինչ որ սրբերու արցունքը հայի ու զգեստի, դեղի ու դարմանի համար. պահ մը աչքի առջև տնեցէք հայարաւոր որբուկներ ու որբուհիներ որ անօթութենէ մեռնելու են դատապարտուած, ու իրենց ողորմուկ ու անմեղօրէկ աչքներով զթութիւն օգնութիւն կը հայցեն ու հարեցողի կոտանք հաց ու հացէն տա՛լ լաթի կտոր մը իրենց կայս մերկութիւնը ծածկելու համար, իսկ ով Հայորդիներ, ձեր այս տարուայ կաշանդն ու ծուռնդ, Տօն ու ծառ և ձերիններուն նուէրը թող լինի միշտակ ձեր վառարանիները կշտացնելու գործը, իսկ դուն Հայ Տիկին ու Սրիտի, եկե՛ք ճրագորակ դատարէ, ու սղեարէ հանդէսն ու երազարակ Հայկական, ծառացի՛ր վեր քայլ ծառաւորներին ապաստարանցնելու, դուն 40 տարուայ անուն մը և խ չոր համբաւ մը ունիս համապատիւն ու հիւրասիրութեան, հիմակ պիտի թողնուս որ քայրերդ համապատիւնը դեռ ոտքի տալ ու գաղաններու լսիլը կրանելու կեր ու մեծ լինի պիտի տանին, պիտի նկրտ որ պատառ մը հացի համար դեռ ստալ ու լին ծախելու այն որ քու դարաւոր համարալ ու հարստութիւնդ կը կաղմբ պիտի թայլ, տա՛ն որ վառաշատներ տնտերով քու կայս դաւախեցդ ու քերդը մարմինները ցնցատիւնէն դուրս ցցուած՝ խնկել ու լիւրի յաշտառ նայուածքովը գինովնան, դուն պիտի լսես լուեցնել մայրական

3481-2002 (247-90)

քնքուշ ոտ փաղաքուշ սրտի թրթիռը, ու այնչափ անգամ քարանալ, չը լսելու քս անմեղուկ արքունիներուդ ազադականերուն, որ կը յանկերգեն անօթի ենք մայրիկ... Հաց ու լոկ Հաց մը՝ ոչ թէ Հայաստանի՝ անուշ անուշ միրգերն ու քաղցրաւենիները, որ քու անաշէն տանախիկները կը պատրաստէին ու քանիններուն ալ բաժին կը հանէին հոշակեալ հիւրասիրութիւնով: Պատուական Տիկիւններ ու Օրիորդներ բնութիւնն ալ իր անողոք անհրապոյր ու դարհուրելի օրերուն մէջ կը դանուի, ձմեռ է, ու կը սոսկամ թէ քանիններ ես զո՞հ պիտի գնան սնունդի չգոյութենէ ու հանդերձանքի պակասին համար, քոյրե՛րս պարտքէն աւելին ըրէ՛ք, զի պէտքը անհաշիւ ու անթիւ է. կը հաւատամ թէ Հայը պիտի ապրի իր Հայաստանով երբ՝ հայորդիք ու ունիք դերբնական զոհողութիւններ ընեն. երբ կարգանք թէ Հայ տիկինը, հայ օրիորդը իր բոլոր ոսկիէ, աղամանդէ, գոհարէ ու մարդարիտէ վարդերը ողջոյն տուած է, նուիրած է, պիտի հաւատանք թէ Հայաստանը կանդնուած է, ունիչ ու չէ, հայ քոյրե՛ր, ձեր քոյրեր այդ դասին — ազատութեան — համար, Արիւնինն ու ո՛հ կը քստմնիմ ըսելու պատիւնին ալ տուին բռնադատուած ու բռնաբարուած ու դուք այդ ոսկիի կտորները գոհարի քարերը չէ՞ք տար սրբելու համար արցունքներ, վերապրեցնելու համար կեանքեր վերադարձնելու համար սուղ պատիւներ որ ձերն ալ են կը հաւատանք ու կըսպասենք: Հայորդի՛ մոռաւորական, զիտեմ Շարունակ սու մշտնջենապէս գրելով գրիչդ ալ գուցա, մեղա՛նդ ալ սպառեցաւ. ո՞ր դարի մէջ ո՞ր տարիներու մէջ չի գրեցիր նոյն թշուառութենէ, նոյն աղէտներէն. մեծ դէպքերէն, մեծ եղիւններէն, ոճրագործութիւններէն: Երբ հայ գրչի վաստակները կը պրպտենք նոյնին է որ կը հանդարնք Խորենացիէն, Թովմա Արծրունիէն, Եղիշէնէ, Հայ բոլոր գրեւորներէն ու գլխաւորներէն ու աշուղներէն նոյն ցաւի երգն ու պատմութիւնը, Րաֆֆիէն ու Նալպանտեանէն մինչ

և Նորերոս Ահարոնեաններ, ո՛չ ցաւը հատաւ, ո՛չ պատմադիպքը լսեց, հիմա սակայն փառք դաշնակից մեծ ուժերուն և երախտադատութիւն մեծ ղեկավարողներին, որ մեզի տունն այն Ազատութիւնը, որուն համար հինգ դարեր ու մահաւաճող չորս տարիներ արեան հեղեղներ հոսեցուցինք ու իրեքաւոր նահատակներու ճիւղան ու տխրան հասակներովը լեռներ հիւսեցինք Արարատէն մինչև Արարա. Հայ մտաւորական գրիչդ սէ, ծովերէ մելան չինէ ու գրէ այսօրուայ ծով թշուառութիւններու ամոքումն համար որպէսզի վաղուան Հայաստանի ապագան փայլուն ըլլայ: Իսկ դուն Հայ կղեր որ նոյնչափ նահատակուած ու մարտիրոսուած քու սակաւաթիւ խմբակովդ վեր կաց ու յուշ կաց, անցեալ պատմութիւնները նաև նորը, քո վկան են թէ դուն ևս քու անուանի և բերբիցս երանի Հայրապետներու հոգին. անմոռանալի վարդապետներու, ու պատուական հոգիքը Յովսէփի. Մաշթոցի, Չորտիորեցիներու, Մանդակունիներու, Խրիմեաններու, Ղեւոնդեաններու կը կրես և պէտք է որ կրես ու ունենաս ու հօտդ առաջնորդես իրենց նախնի օճառներուն և ի վայրս դալարով, քու ճամբան խաչինը պէտք է ըլլայ ու բոլոր անձեաղոհութեան և երբէք հանդուսի ու փառքի:

Գ.

Խօսուած՝ Պէյրուք Ի Հայ Էսքոզիկեաց
Առաջնորդարանի բնդարձանութեան մէջ:
1918 Գեղս. 2ի6

Մ Ի Թ Ի Ն Կ

Հրատարակուած եւ լսանալու Ազգ. այս մեծ հաւաքոյթը
սա պահուն խնդ, պատմական մեծ այս օրին, պահ մը կը
տարբերիմ, մաքի աշխարհումներու մէջ գտնելու համար
խօսքեր, ու կը տառամանիմ բառեր ստեղծելու ու գիտնալու
ոգջութեւնը, ու ներքնդելու համար սա յուսալից ու վաղ-
ուան կըջանալից մեծ օրերը, լայց ինչու. չէ՞ որ սա
պատմական օրերուն երեկուան բխտ ու անոպայ ձեքերուն,
գանաւախան վոճակներուն լսեցուցած բխտաւոր գանգակ-
ներուն զօղանջն է. դարբու ծոցէն դեանի խորքէն զօղան-
ջող, եթէ ոչ գմբէթարդ տաճարներու կառարներէն ու հո-
յաշէն գանգակաւուններու կառարներէն, ահա անդադու
թնդանօթներու բերաններէն է որ կը գոռայ, կը զղրդայ
գայով մինչ ջմեղ տարիսդելու պանծացնելու առ պատմական
օրերը անգամ մը եւս. յուշիկ ուշ բեր տառապող հայորդի,
ինչ հայն է ատի քեզի յայդչափ ընտանի թէեւ համանի,
այդ հայն քու կեանքն է, նորածագՍրշալոյսի նոր դարթօնքն
է, ու քանի հեղ ու հնչիչ, չիլ ու չիլ կ'ուրբաի կ'ուրծա-
ղանդի քու հոգիիդ խորքը, այդ քառասուն տարուայ քո

պատկառելի վեհապետական հարստութիւններու սկեփող
փողհարքն են, որ կը շեփօրեն սա՝ օրերուս պատմակա-
նութիւնը ու վայրկեանների պարունակութիւնը թէ Հա-
յաստան ա՛լ ազատէ: Տարադիր հայորդի ա՛լ վեր կայ իրրե
սրաթե արծուի ե իրրե ճախրաթե Բաղէի թուր ու ճախ-
րէ գէն ձգելով քու տառապանքի սե օրերը իր բոլոր անա-
ւորութիւններովն սե յուշքովը, սե գիշերի խաւար պա-
տումներովը, պատմական այս օրէն մինչ ց, 40 դար գէպ ՚ի
եա օրհնալ հայոց աշխարհի, քու ծննդավայրիդ նոյնչափ
պաշտելի հնութիւններու ախարկ մը նեռէ խորունկ ու մը-
տացի ու յուշիկ յուշիկ պրպտումներ, խորագննին քննու-
թիւններ, ժանրագննին հայեցքներ ձգիր գէս ու գէն ու
շուրջդ բոլոր, աւանդութիւններ, պատմադրութիւններ եր-
բէք չի վերպեցնելով քու սրտեա աչերէն, ու ահա՛ ինչ
մեծութիւններ, ինչ փառապանծ յաղթութիւններ, ինչ հա-
րստութիւններ, ինչ շքեղութիւններ, ինչ ցնծութիւններ
տօնական ու յաղթական, գահեր թագաւորական, ժական-
ներ արքայական, թագեր ինքնակալի, ճակատներ անպար-
տելի, բազուկներ անխորտակելի սրակեր ուրբմածի, հոգի-
ներ վսեմի, գանկեր թառառունի, ու հայորդի անշուշտ պի-
տի հպարտանառ, պիտի ուռի կուրծքդ, ու հոգիդ վերանայ,
ու հայորդի լինելդ պատիւդ պիտի լինի ու արեւնք երակ-
ներուդ մէջ ետեւի պիտի դայ. անշուշտ քու պրպտումիդ
մէջ միակ փառքն ու յաղթանակ, դանն ու դալիսօնը թագն
ու ժակունը, իշխանութիւնն ու հարստութիւնը չէին լոկ այլ
քու սրտեա աչքերէդ չվերպեցան քու մեծ աշխարհիդ մեծ
գծքախտութիւններն ալ, պարտութիւններ, դերութիւններ,
անրիտկան վիճակներ, գահազրկումներ, գլորումներ, հըր-
դեհներ, աւերներ, քայքայումներ, դուրումներ, արեւն
հասումներ, լոյց ու սուգի օրեր, անիշխանական, անտիրա-
կան տարիներ, դարաւոր անապատ վիճակ, քանիցդ խաւառ-
տան ու չաւառտան, լուրեղանտան ու Այսրական անապատ-

ու օրինասէր Վաղարշական, որմէ կը թուեմ հայորդիներ. չէ թէ ունեցանք լոկ մեր գահերուն վրայ դահալականներ այլ Բիւզանդական գահու վրայ երկուստան գահալականներ ու նաև Պուլիար գահուն վրայ եւս: Իսկ քու նախնեացդ ոսղմական փայլը, զինուոց ճարտարութիւնը համարուեալ էր, ու յաղթութեան նժարը կը ծանրանար հոն, ուր հայը կերտուր: Համալսարանին պատմութեան ընթացքին իր պայքարի և վերապրումի փութերուն մէջ հայուն գերը մեծ եղած է այն օրերէ ց'օրս. նա բերած է իր աշխատանքի բաժինը, թէ և ան լինի համատ աստիճանով ընդհ. քաղաքակրթութեան զործին մէջ, իսկ արեան բոժինը անհամեմատ առաւելութիւններով. գիտէք սա մեր փոքրիկ աշղը քաղաքակրթական տնտեսիտով որչափ նշանակել է Ասորաբաբելական Պարսկական, Հռոմէական և Բիւզանդական բոլոր նապետութիւններու անկմանը, և նաև անկմանցը երկու խոչոր հսկայ բռնապետութեանցը. Ռուս մեղի դրացի պետութեան մէջ եղած շարժումները շատ կիս կատար եղանակաւ մը բացատրուած պիտի լինէին, եթէ յատկապէս աշադուութեան չառնուէր հայ ժողովուրդի ստանձնած ու կատարած դերը. թուրքին՝ այդ բռնապետութեան, բարբարոս բոլոր նախալուծեան գործը սասանեցնողը. ջարդ ու փշուր քրնողը ո՞վ եղաւ, հիմէն խախտեցնողը միևնոյն հայը չէր: անհաշտ ամենամեծ ապուշը, թալիսթը հիմակ կը տեսնէ միւ լուծեց. Ամեհլեան հարցը 17 օրուան մէջ, երբ սոնքալով կը բորբանջէր իր վոճմակներու գլխին թէ՛ Համիտի 30 տարուայ չը կրցած ըրածը եւ ըրի. հիմակ ամենիս յայտնի է թէ Արեւելեան հարցը ինքը լուծեց, այս՝ վատին երկչոտ ու քանոտ սատակումը: Այս հայուն գերը եղաւ այդ շնախառնորին մահը փութացնել, անոր նեխած, որդնոտած, զին ալ մէջ. անդէն ընդմիշտ բառնալու ծանրութիւնը ու դատանքը ու նենալ, ու անոր դերը պատեղ ոչ միակ գերախլիւ ալ վերական իր արդիւնքովն ու հետեանքովը: Թուրք ըսի չէ՞ ու

այն կը քստմնիմ հոգեսարսուռ, արդեօք կայ հայ մը որ չի սարսուռ, չի քստմնի, իլուր այդ չրլալիք բառն, բառ մը՝ որ երբ լուծես ու տարալուծես, Տիեզերքի գազաններու շարքն է որ առջիկ պիտի դանես իրենց անասնային ամէն տեսակ գազանութիւններովը, բառեղծուած ու չքատեղծուած համակ գազանութիւններու, անասնութիւններու նոյնացումը, մարմնացումը. մարդկութեան մեծ ու սխերիմ թշնամին քաղաքակրթութեան նախանձոտ պայքարողը, յառադրութեան անօրինակ ու անհաշտ հակառակորդը, հաբըստութեաննրու անյաղ կողոպտիչը, իրաւունքի, արդարութեան կտալի, ու բռնաբարբիչը, մաժուր ու սուրբ կուսութեանց վաւաշոտ լրբնի լլկիչն ու պղծիչը, բաղմաթիւ ցեղերու ընտանիքներու քանդիչ աւերիչը, անոնցմով անձնաւորած ու իր վրայ մարմնացուցած ձիկնիկներու, Չարմաղաններու, Լլակթեմուրներու, Տոգրիլ Բոլգաներու, Շահ Ռուխի, Ճիհան շահերու, Արիադան, Շահ Ապղաճաներու չար ոգիքը, ու որչափ կը նսնմանայ անոնց անասնածին խոժդուժ արարքը հին դարերուն մէջ, այժմեւ՝ քստնորդ խոժդուժ արարքը հին դարերուն մէջ, այժմեւ՝ քստնորդ դարուս... Իրենց բարենաճաղ գազաններու դիւանին ու հրբէշային արեւնոտ խենեկանքը, ուսկից մարդ կը սոսկայ կը սահմուկ ու իր մարդ ըլլալուն վրայ ալ կը զայրանայ ու կը զղուի... Ու քանի՞ տղա ու աւաղ տաղ հառաչես անոնի իրականութեան մը տոջ և կը գտնուիս: Դրախտ Երկիր մը ալսօր աւելի լքուի, մոխրակոյտի է վերածուած զուլումի անկերձ հիւսնածքովը, ցաւի ու մահի ժամնոտ ողջ Հայաստան մը մահատանի դարձած. մեր փոռուոր երկնաբերձ ու մերձ լուսներուն հաղթոյն երեղած ճիւղն ու տիտան մեր հարազատներուն զիականքու կառկաները: Կու ու կոչտ կողեր մի են սարքեր սիրականներու անթաղ ոսկերառիքն, ձորեր ողջոյն ժաքրածաքուր կայտերու, համաւտութեանը հաճախել Հայ տնաշէն Տիկնանց կատուական նշխարքներովը հալթացած. դուչա ու դուբան մեր արցունք

քովը ողողած, ու արիւններով յորդած, անկողը ու անծայր անձիր տարտարոս մը են ըրած բաղմիջո սիրելի անուշիկ մեր Հայաստանը, ուր միլիոնաւորներ խեղդուեցան, մորթութաւեցան խաչուեցան անլուր աննման տանջանքներով, աներեւակայելի գաղանթ թիւններով մարտիրոսացած: Տիւղերքի պատմութեան մէջ չի նախատեսուած ու չը գործուած տառապանքներով կենազրաւ եղած. Փրկչին եօթ օրուաւ չարչարանքը ու խաչը նկատի չառնուիր, ոչ ալ Լուսաւորչի 14 տեսակ չարչարանքները... 5-6 տարեկան մանուկներ խակ լլկուեցան, ու պղծուեցան 80 ամեայ ծերունիներ... դիակներ ալ անմասն չի մնացին ոչ լլկանքէ և ոչ մօզնէ պղծումներէ... այնպէս որ պահ մը դաղաններն իսկ չիկնած ու շտապուած ամօթի խանձէն ու խայթէն փախան շատ հեռու... չը տեսնելու այդ գաղանային վայրենութեան ու անասնութեան անօրինակութիւնը: Արեւ ալ այո՛ ան ալ չիկնեցաւ, շտապուեցաւ. 'ի տես այդ գաղանութեանց, ամպեր վնասեց որ անոր պատուածքին մէջ իր լոյս արտերը ծածկէ, իր կոյս այտերէն իսկ երկնչելով... չենք գիտեր թէ երկնք ինչ եղաւ ու ինչ զգաց այդ պահուն և իր ջինջ կապոյտ երկնակամարը արդեօք ինչերով ծածկելու ջանաց, չը տեսնելու համար այդ մեծ արատը ամօթը, որ իր աստեղազարդ կամարին տակ կը գործուէր այնչափ լրբօրէն, որչափ բրտօրէն. անշուշտ աստղունք ևս սոսկացին, երբ լոյս ու յոյս սէտեր ու մարմիններ անրիժ կայսեղուն՝ կը լլկուէին շնական լպրշութիւնով ու մօզնութիւններով: Արդեօք մասեաց գաղաթը բաղմոզ գունդ գունդ հրեշտակները չի սոսկացին երբ իրենց պէս մանուկ նմանակներ գաղանային կրքերու տակ նողկալիօրէն պղծուած կը հեծկտային ու կը հերձուէին սրունքներէ բռնուած ու կենդանոյն... Ու դեռ Աստուած պիտի հոտոտէ հայոց քաջաց արիւնները... և դո՛ւ Լուսին՝ միմակ աչքովդ անքուն

պահէ հայոց ոսկերքը անթաղ և Մայիսի զուարթ ցօղովը ցօղէ անոնց չիրիմները աւազուտ անհաշիւ ու անհամար ու աւաղահատիկներու չափ շատ շատ: Շիրիմներ անմարմար ու անբորբառ լուռ ու մունջ, բայց միշտ խօսուն ու պոթկուն վկաները ու երաշխաւորները մեր դարերու Սրդար իրաւաւունքին ու պահանջին՝ Հայաստանը Հայուն: Չենք գիտեր թէ ինչով պիտի վճարեն մեր դահիճները հեղեղ արիւնի այն անեղ հաշիւը, հաշիւ մը որ գոյութիւն ունի մեր ու իրենց միջև հինգ դարերէ չի վեր և խրամատ մը լայն—փեռեկ որ բացուած է առյաւէտ, պատմութիւնը ու խոշոր անքնն զէպքերը են որ կոտանձնեն վրէժի, յաւիտենական վրէժին զէպքերը են որ կոտանձնեն վրէժի, յաւիտենական վրէժի բուր ու հուր պահանջքը: Ինչ մեծ արդարութիւն և ինչ իրական ու դրական հաշուեյարդարութիւն մը, որուն ինչ իրական ու դրական հաշուեյարդարութիւն մը, որուն նախօրեակին պատմական Սյսօրին կապրինք. տեսէ՛ք հայոց զինքն թէ՛ եօթնադիսեան վիշապը, լորձնոտ կոկորդիլոսը Պօլսէն մինչև Պերլին կը տարածուէր, կովկասէն մինչև Փարիզի մօտերը կը գալարէր սողոսկուն ու սլշկուն. հիմակ ալ կը գալարի արդարութեան, ազատութեան զէնքերուն պողպատ սրունքներուն տակ, որոնց հակայ լախտի հարուածներուն մէջ հայու երկաթ սրունքին հետքն ալ կայ: Սիրելի Հայրենակիցներ դեռ Ապրիլ ամիսը Գարնան այդ չէնչոզ ամիսը վարդ ծիծաղ Մայիսի նման հեռի է մննէ իր Զատիկը բայց ահա Զմռան ամսուան էն առաջին օրին հայոց Զատիկը կը տօնենք. խմբուած ենք անոր նախատօնակին. ինչ քաղցր է ինչ սիրալի է Հայուն Զատիկը իր նաշխուն բշխուն կարմիր հաւկիթներովը. մանաւանդ մեր մանկական օրերու բազմիցս վերյուշելի Զատիկը, որով կուռէին մեր սրտեր ու հոգիներ կը խայտային, հիմակ ալ այո՛ ու ա՛լ աւելի կուռի մեր սրտերը ու հոգիները, եռանգազին կը խայտան նոր Զատիկ տօնովը. նոր Զատիկի հաւկիթներ որդան կարմիր Զատիկ տօնովը. նոր Զատիկի հաւկիթներ որդան կարմիր գոյնով չեն ներկուած, այլ պարուական եղբարց մաքուր կարմիր արիւններովը նաշխուն. ապրին սոյաւէտ ուղ ան

մահ գիւշադն նահատակները : Հայոց Զատիկը հին օրերէն մինչեւ երէկ տօնեցինք ուրախութեան հետ խառն տրամու-
թիւնով, ցինձ ու պարին հետ լաց ու հոգով ու մշտ թըշ-
ուառութիւններով ու գերի լսոր վիճակով, և սակայն այդ
մեծ օրերուն դարձեալ խանդն ու խայտաճրը իր զէնթին
կը հասնէր... ներկայիս կը տօնենք ալ բոլորովին ազատ
ամեն բարբարոս բռնակալութեան տն ուսարսափէն և հպարտ
կեցուածքով և զինուորական արժողութիւնով : Անցեալը իր
տխուր լճերովը և չարաշուք պատկերներով, մեր սրտերուն
մեծ վիշտը և հոգիներուն խոր վէրքն է ասղնաող, ու աս
մեր մէջը արթնցնող ու վառ պահողը պիտի լինի մեր վրէժին
տրդար ու անողք, և դուռ բացող ու ճամբայ յարգարող-
չատ մը պարտականութիւններու, և էեանքի ծանր պայքարը
նրան գիտակցութիւնը. և երբեմնի խաղաղամեքուն մեր
մէջը Ազգ. պարտականութեան ու վսեմ ետին ու զգացումին
և անոնց վերականգնող մին ու վերածնունդին հոգիներու մէջը,
Երաւ է թէ անցեալին մեծութիւնները, փառքերը յաղթա-
կան պանծանքները, հպարտութեան սերմեր կը սնուցանեն
ի մեզ և վեհութեան ծիւրեր կը բողբոջեն, բայց լսի վաղըն-
ջուց փառքերու ու պարծանքներու յիշատակը չեն զօրեք.
չեն տար այն ոյժը պահելու համար զանոնք, և կամ այն ու-
ղիովը յառաջանալու, եթէ՝ զիմաղբելու, ողորելու, դործելու
կամքն ու կորովը և օդին պակսի մեր մէջը : Հայ ազգն ևս
այս համաշխարհային պատերազմի միջոյին անհաշուելիօրէն
կորսնցուց իրեն ազգ քան ուրիշ մի ազգ, իրաւամբ
ուղղօրէն և բարձրօրէն վեր կը բռնենք մեր ճակատներ թէև
անոնք վիշտի ու ցաւի փոթիփոթերուն տակ խոնարհած ըլ-
լան. այս ապացուցինք գործով ինչ որ խօսքերով կը յայտ-
նէինք մինչ ցարդ, այն թէ՝ որ մեռնիլ զիտէ ապրելու ար-
ուեստին զիտակ է, այս արուեստին շատ ընդելացած և վա-
ղածանօթ հայուն չի պակսիր իր անհատներովը մղուիլ վը-
սեմ թուիքներու մէջ խոյանքներու բարձրութիւններուն,

որոնք նստաղած ու նստաղած հպարտութիւնը մեղի կը վե-
րողարձենն : Անմահն Արարտի կենդանի այդ զոյգ Մասի
ցցուն ու երկնայեցուն կատարները յայտնախօս բարբառներն
են հայուն հպարտութեան, այն՝ իր մեծ, և ինքնագիտակ
յատկութեանը, միշտ կանգուն միշտ հպարտ և երբէք մեռ-
եալ. քառասնադարեայ այդ հսկայ յուշարձանին և անխոր-
տակելի վիշտին գոռող վէսութիւնը ու անընկճելի դիմադ-
րութիւնն է որ փոխանցած է իրեններուն, մեզ ժառանգնե-
րուն, ինչպէս ան դուռն ցածր չէ խոնարհած ո՛չ Հեւաիւսի
սառնամանիքէն, ո՛չ հեղեղաբորդ տարափներէն, այնպէս և
իր որդեակները չեն գիջած ճիւղ ու ճուռ խոնարհեցնիլ դա-
ղան բռնապետներու երկմանի ու երկսայրի սրերուն, ինչ-
պէս անոր կրանիթ կողերը հարաւի խորշանքներէն չեն ցնց-
ուած ու փխրուած, իր ժառանգներն ալ սաղայելական ու
խարէական ողորմներէ, նենգութիւններէ, պատրանքներէ
չեն տարուած ու երբէք լքուած. ան ինչպէս իր տիրապե-
տութիւնը հռչակած է Նոյի օրերէն, որչափ վեհօրէն այն-
չափ իշխողօրէն, իր հարազատներն ալ նոյն օդին, նոյն ամ-
բարտակ կեցուածքը կերտած ու հիմնած են իրենց սրտե-
րուն ու հոգիներուն խորը, մնալ հոն ուր ծնած են, պահե-
լայն ինչ որ կտակուած է, իր դժբախտութեան մեռելութե-
ան օրերուն իսկ : Այսօր նոյն հպարտ ետովն ու ժէսթովը,
և Հայաստանի վերականգնումի խորհրդովը, այդ անմահն
Արարտի բարձունքէն մինչեւ անմոռաց Արարան նոյն քան
ու ժէսթը, յաղթական ու փառայեղ : Արեւելեան Լէզգեան
մեր հերոս զինուոր հայորդիներու արեան հեղումը, իրա-
ւունք կուտայ մեզ անդամ մը ալ մեր արդար իրաւմանց
պահանջումին ի տես ներկայանալ հոն ուր արդարութեան
մեծ դատաւորները (Իսլամական մեծ պետութեանց մեծ զե-
կավարիները) իւրաքանչիւր ազգի իր նախնի իրաւունքը
տալու արդար խօստումը բրած են յտակօրէն ու վսեօրէն,
Զօրավար Ալէմպիլի իրենց յաղթապանծ ընդհ. հրամանատար-

րին վկայութիւնը, զորս տուած է քրոջանդակ քաղաքակիրթ աշխարհին հանրային կարծիքին, մեղի անհունօրէն կուրախացնէ և կօգնէ ու կը նուիրագործէ մեր այն գիտակցութիւնը թէ մեւ 'ի ձեռին ունեցած պահանջքի մուրհակը միշտ գանձելի է և օրինաւոր ու երաշխաւորեալ է: Հայրդինե'ր մեր մուրհակը հասարակ թուղթի վրայ գրուած պարզ մուրհակ մը չէ, այլ մազազաթի վրայ գրուած ու մազազաթն ալ թէհաշի կամ քարայծի մորթէ չէ և ոչ ալ ձեյրանի, ա'յլ մեր պատուական նահատակ եղբարց թանկարժէք ու տոկոսն ժորթերովը: մեկնը՝ որով գրուած է այդ մուրհակը, Հնդկաշինի ամենաազնիւ ու անջինջ մեկնէն չէ, այլ միլիոնաւոր մարտիրոսներաղնէց սուրբ ու մաքուր արիւններով գրուած: ու գրիչները զորս գրեցին մեր պատուական քաջաց ճիւղն ու տիտան հասակներովը: այս' մեր մուրհակը օրինաւոր է և ոչ խարդախ, վկայեալ չէ լոկ այլ և երաշխաւորեալ, Պարոյրներով, Վահագնով, Արտաշէսներով ու Տիգրանով, Ասորոյներով ու Տրդատով, Սմբատներով ու Աշոտով, Ռուբէններով ու Լեոնով, Վարդաններով ու Վահանով թէւտորոս Ռշտունիներով ու Գուրգէնով, Սասունցի Յովնաններով ու Գաւիթ Բեկերով ու քոլոր հերոս կամաւորներով ու Անդրանիկով: և իր 4000 տարուայ պատկառելի հնութիւնովը ու անջնջելի պատմութիւններովը, ուր ծնէր են ու ապրեր, տառապեր ու մեռեր, սիրեր են ու շարչարուէր, երգեր պն ու ողբացէր: և որ դեռ այսօր կը շարուեակի այդ կեանքը այն մարտը ազատութեան դատին 'ի նըպաստ 'ի սպաս: Եղբարք ըսէ՛ք խնդրեմ կա՞յ ցեղ մա, ժողովուրդ մը աղղ մը որ այս Տիեզերահռչակ պատերազմին մէջ տուած լինի զոհեր աւելի շատ քան մերինը: կա՞յ երկիր մը որ մէկ ծագէն միւսը հրդեհուած լինի, բոլոր դարերու ու պատմադրութիւններու մէջ անման ու անեախնթաց, կա՞յ մեր ցեղի հօր ու ժող առաքինութիւնները շատ ու րիչնէլու քով, զորս ազգովին 'ի հանդէս բերինք, մեր դոյութ-

եան այս վերջին ու եղերական ու ընդարձակ պայքարին մէջ: արդար և ճշգրիտ պատմութիւնը պիտի կրնայ ճշգրտօրէն պահատել, և ներբողել այն ինչ որ այսօրը գործեց ո'չ: ալ հետագայ դարերն են որ պիտի կրնան այնպէս պատկերացնել ինչ որ էր իրականին մէջ, ինչպէս անհատ մը որ իր կատարած գերին ճշգրիտ գիտակցութիւնը չունենար: Մեր անայլայլ ու անխախտ հաւատքին մէջ մնանք ու այնպէս ազգային սրբազան գոգոցումին ու կոչումին խորունկ ու հիանալի բնազդովը թէ՛ հայր չը հրաժարեցաւ ու չը պիտի տեղի տայ ո'չ մի խոչնդոտի, ո'չ մի մահացումի առջև և միշտ ու ց'միշտ պիտի կրկնէ իր պահանջը, արդար իր իրաւունքը մազազաթեայ մուրհակը 'ի ձեռին Հայաստանը հայուն: այս է մեր պապեական ժառանգական աննկիւք և անշուշտ անցեալ տարիներու տոկոսովը: և զորս պիտի ներկայացնենք միահամուռ այն մեր անաչառ ու անկաչառ դատաւորներուն մեր մեծ Դաշնակիցներուն: լուտահ անոնց անկաշառութեանը և վստահ մեր իսկական ու սրբազան պահանջին, Հայաստանը հայուն: և ինչո՞ւ չըլլայ մերը երբ մեր սօսեսար ճիւղն ու շուշան հարազատներու Նշխարքը ունինք տանելու հոն, հոն ուր կարենան գոնէ հանդիստ մ'ը առնելու սրբապղծութիւններէ դերձ ու իրենց թրծումի գոգերին մէջ: հոն ուր ուրիշներու կրկին մեր հարազատներու հողակոյտերը բրգացած ու Նշխարիւք լեռնացած կանդուն վկաները եղան զիւցազնական ողորումն ազատութեան հռչակումին: Խառարէն լոյս աղջտաղջէն արշալոյս, ամուրէն արեւ, ինչ ալ յոյս ու բոյս: Խառարի մէջ բնակողներուն ու մահուան ստուերներուն մէջ քաղովներուն լոյս, և պիտի ծագի վառնդի արդարութիւնը իրենց հետն է: Լոյսի որդիները թող առաջ անցնին ու աստուծոյ գործերը տեսնեն, որ թշնամիին ազնւները փշրեց, գէնքերը խորտակեց, պատնէշ պարիսպներ հիմնահատակ արեց ու մեծ գոռողին ներոն վիլճելմին առապալեց և գերիններու գրկիցն ըրաւ: Չար Սուլթա-

նին ոսկի գահը փչրեց ու այդ գահի տակից ազատութիւնը դուրս թռեց ու փող հարեց Հայաստանը Հայուն: Ո՛վ սրբազան ոգիք նախնիքներու, ո՛վ պաշտելի սուրբերու ու վըկաներ, տապաններ ու շիրիմներ, գերեզմանաքարեր ու կոյտեր, նինջ՝ այլանջինջ յուշեր ու յիշատակներ Հայրենեաց, ձեր շրթանց շունչներու անոյշ ոլորքը խնկենի և բուրմունքը սեռանի, ձեր վարդ փերթ ու մշտաթերթ ծաղկումը գեղ ուղեղ փառփառքը, սրբների ու նշենի տևաքը, հայրենաբուզիս քաղցր ու մեղր հոսքը, ո՛հ քանի հեղ ու գեղ ի մեղ է տպած ու հիմնած անջինջ սէրն ու յոյս և հաւատքն ու փառք փառքն Հայաստանի, կեցցէ՛ Հայաստան: Դէհ եզբարք ա՛յ չի տնտնանք, շուտ արիք ա՛յ չի կմկմանք այժ հաստատ կրկնենք Հայաստանը հայուն: Կեցցէ՛ Հայաստան: Ու թոխք թառելու Հայաստանի բարձր սարերուն, արգաւանդ դաշտերուն, ծաղկաբոյր հովիտներուն ու հոն համբուրենք հողը պաշտելի յիշատակը, խնկելի մենք անոնք ու հապա անոնք որչա՛փ կարօտցած են մեզի, առջի օրերը գերի ու ստրուկ, կրէկ զինուոր ու հերոս, այսօր հարազատ ժառանգ, վաղը արհեստաւոր ու աշխատաւոր ու ա՛յ երթանք Հայ քաղաքակրթութեան, յառաջդիմութեան լոյսը վառելու, և կրկին լուսաւորելու զոր Ներոն Համիտներու և անոնց չնածին ծաղկրու բոլոր զիւահար ճիգերը չը կրցան չիջեցնել: Երթանք ալ Հայաստանը մերն է: Կեցցէ՛ Մեծ ու Մայր Հայաստան իր որդւոյն ու թոռներովը:

Դ.

Խօսուած Յունաց եկեղեցիին մէջ:

1919 Փետր. 9

ԶԻ՛ ԲԱՐԻ, ԶԻ՛ ՎԱՅՆԵԼՈՒԶ,

ԶԻ՛ ԲՆԱԿԻՆ ԵՂՖԱՐԻ Ի ՄԻԱՍԻՆ

Կա՛յ արդեօք սիրտ մը որ դարեր առաջ Մեծ մարգարէին, նոյն տարուան Մեծ միսթիք բաժնատեղծին, Սիոնի թափաւորին Դաւթի դրած այս գեղեցիկ մարգարիտ խօսքերուն առջեւ պահ մը չենթարկուի այն անոյշ ու մեկուշ աղաւթութեան թէ իրօք կա՛յ աշխարհի ու ողջոյն սպեկցած գործութեան մէջ այսչափ վայելուչ այսչափ բարի քան՝ բընակութիւնը Խորհրդի մի տան անհատական ու ընդհանրական: Պատմութիւններ, աւանդութիւններ, փաստեր, աղանցոյցներ իրողութիւններ չառ չառ են սոյնը հաստատող, և ահա աշխարհի շինութիւններ, յատաջդիմութիւններ, քաղաքակրթութիւններ, մեծագործութիւններ, հոյակապ գիւտեր, վիթխարի հաստատութիւններ, ձօխ ու փարթամ հարստութիւններ, ու ամէն ամէնը չեն միթէ Դաւթի մարգարէական այս գեղճատիկ գրողածքին արդիւնքը այնքան ուղիղ ու սրչափ ճշգրիտ: Ներկայիս ևս խոշոր արդիւնքը յիշուած քօհարադարդ խօսքերուն մեծ յաղթանակը չէ՝ փառապանք

Դաշնակցաց երբ ի մի բնակած ու բանակած, երբ՝ վայելուչ են ՚ի խնդիր ու ՚ի մարտ թէ վայել է որ ազգեր ընկ-
նքուած ա՛լ աղատ լինին ինքնովինս կառավարուելու ու
նաեւ բարին թէ՛ ա՛լ պէտք է դադրին յետ այսո. թշնամու-
թիւններ, կռիւներ, աւեր ու քայքայումներ, ցեղերու փը-
ճաղումներ վարենային արարքներով, ու տիրեն հաշտու-
թիւն խաղաղութիւն ու եղբայրակցութիւն, առաջին ու
վերջին պայման ու էական հիմքը շինարար ու խաղարար.
անդորր կեանքի: Դաւթի այս գեղալտարը շատ դարերէ
ի վեր է որ այս տաճարներու մէջ դռն ու շէշտ ձայներով
ողորտիք է որմէ որմ, ու գմբէթներն ՚ի վեր հոյակապ ու
կամարակապ թնդացքէ. ու չենք կրնար ուրանալ թէ խօս-
քեւ ու ուխտեր քնցեալ դարերու մէջ ուշագործեան առ-
նուած ու պէտքն ալ շիշտուած է զօրեղ ու շնորհալի գրիչ-
ներէ, բայց շատ անգամ ալ ողին չըմբռնուած և կամ բուն
կորիզը անտեսուած, բառերու ու կեղեկներու վրայ է որ
խօսուած է, քիչ չէ եղած որ աշխարհիկ հաշիւներ, քաղա-
քական սխալ հայեացքներ և փշուռ վէճեր խոշոր արգելք-
ներ են դարձած ՚ի մի բնակելու բարութենէ ու վայելչութե-
նէ հեռացուած, և որ աւելին ու շատ ճշմարտոր Բրիտանի-
ութեան մեծ հիմնադիրին Յիսուսի սա որոշ ու մէկին կո-
րիզն ու բունը կազմող Աստուածային պատգամը թէ՛ Սէրը
հիմն է ու այդ հիմին վրայ է որ կառուցուած է Եկեղեցիին
Մեծ տունը, որուն մէջ պիտի բնակին իմիներս դրօշակիր-
ներս ու զինակիրներս ու ասով միմակ պիտի ժառանգեն
հարստութիւնս: Այո՛ տուն մը բաժանումներ, յարկեր կ'ու-
նենայ, բայց այդ բոլոր բաժանումներ մէկ հիման վրայ կա-
ռուցուած են և տնեյիներ սրչափ որ բաժանումներու մէջ
կը բնակին, բայց միեւնոյն ծնողին արիւնն ու ժառանգ և
նոյն Հօր հարազատութիւնը կը կրեն, նոյն են նմանութիւ-
նովր անձնաւորած ու մարմնաւորած: Աստուած օէր է ու
այդ օէրով էր որ իր մէկ հատիկը զրկեց աշխարհ որպէսզի

աշխարհ անով ըլլայ: Անոր մեծ անկեան հիմին վրայ հաս-
տատուի ու սոյլ հիմը չը կրնան խախտել դժոխքի դռներն, և
ոչ ալ Աշխարհահասան բոլոր զօրութիւններ, զի Աստուծով
հիմնուեցաւ ու Փրկչով նուիրադործուեցաւ Եկեղեցիին մէջ
ուր կեցած ենք, և Եկեղեցիներու մէջ որ կը նկենանք նոյնն
են, միեւնոյն հիման վրայ կառուցուած. ուր կը քարոզի
կենդանի Աստուածը, միեւնոյն Սէրն ու Փրկիչ Բրիտանոր,
ու նոյն Ս. Հոգին որ օծած ու սրբադործած է Տաճարները
ինկեղնի ու սրբենի, պատուական Յոյն եղբայրներ սա՛ պա-
շը նոր ուխտի մը, նոր նուիրականացումի մը վայելեան-
ներն են, զի հոս հաւաքուած ենք աղօթելու, յիշելու, յի-
շատակելու բոլոր մեր նահատակ Յոյն և Հայ սրտատարաց
հոգիներուն համար, որոնք այնս յաւիտենին կը պատկանին,
փառաց պապովը պատուեալ ու պաճուճեալ, ինչ նուիրու-
կան յիշատակ, ինչ սրբազան յիշատակում, չարին, անի-
թաւութեան բռնալալ բարբառութեան դէմ մարտնչումի
ու ոգորումի պահուն պատուով իկնողներուն, դաշտին վրա՛
բարձրագոյն նպատակի մը համար, յանուն Արդարութեան,
յանուն Ճշմարտութեան, ո յանուն Բրիտանեութեան խա-
չեցելոյն ՚ի փառս Մեր ննջեցեալ սիրելիները կողք կողքի
ինկան Արեւելքի մէջ Բրիտանեութեան ջանք բարձր բռնած
ըլլալուն համար և երկրորդ նուիրակատարմանը Յոյն և
Հայ եղբայրակցութեան, և նոյն եղբայրակցութեամբ չէ՛ր որ
ոճրապարտ կառավարութեան մը ամէն չարահար ու դիւա-
հար հնարքներովը տարագրուեցան, տոռապեցան ու մահա-
ցան: Սա՛ սրտազեղ հոգեւունյ արս բողոքութիւնները՝ որոնք
կը յատկանշեն Յոյն և Հայ եղբայրակցութիւնը ու որոնք կը
զոռացնեն երկու քոյր աղջիկու Եկեղեցիները, ներկայ Զօրե-
բուն անսովոր և զուցէ շատերուն համա դեռ անհասկանալի
նշան մը կազմեն ու այսպէս ու այնպէս Երմբունուն, բայց
ասիկա սահմանուած է ապագային մէջ լուրջ կշիռ ունեցող
չէ՛ թէ՛ լոկ Եկեղեցիներու ու կրօնի, ալ քաղաքական յա-

բարեբախտութիւններու մէջ եւս։ Այս սգահանգէտները և այլ
աւելի ունեցած խանդավառ ու արատաւոր եղբայրակցու-
թիւններուն շարժումները ու շարժառիթը երկու կողմէն ալ
գուցէ չատ մտքերու անթափանցելի մնայ, ու անոնք ապ-
շահար դարմանքով, անոր որոշ բացատրութեանը իրազեկ
ըլլալու վնասուածքով հողնին, բայց այդ չի նշանակեր
երբէք որ երկու ազգերը հիմնաւոր ու բացարձակ պատճառ-
ներ ունեցած ըլլան անշատողական ցուրտ ու միշտ վնասա-
քեր ընթացքի ու դիրքի մէջ ապրելու ու ալլես շարունա-
կելու։ Հակառակ շատ որոշ ու ճշգրիտ եղբայրակցութեան
ու մէկ հիման վրայ կառուցուած տան վարդապետութեան
քոյր ազգեր հեռացած են, և անխմստ իրամասներ ստեղ-
ծած ու սա՛ ծնած ծիսական ու դաւանական անհարկի վե-
ճերէ։ և տո՛ր պատճառ կրնանք համարել ամէն դարու
այն նկեղեցական պաշտօնեաները, որոնք չեն ունեցած սը-
բատու հայեացք և կրկնակ անհեռաւորութիւնը զիրենք մէ-
կզմէկէ հեռացուցած, և որ ահա թշնամին ալ կրցած է իրեն
պարագ դեռին ու արդաւանդ հող գտնել ու դործել։ Փիշտ
ի վնաս երկու քոյր ազգերու փճացմանը։ Ինչո՞ւ համար
երկու ցեղերը հակամարտ դիրքի մէջ գտնուէին, ու մանա-
ւանդ մօտիկ չըջաններու ընթացքին ալ, երբ երկուքին դերն
այ ու պարտաւորութիւնը եղած է հարթել քաղաքակրթու-
թեան ճամբան, հերձել խաւար սպիտութեան ու մոլեռան-
դութեան վարագործները, տապահարել անգիտութեան մութ
անտառը, որով չըջապատուած և ուր թաղուած դարերէ
յետոյ։ ո՛չ պատմութիւնը և ո՛չ մենք կրնանք ուրանալ թէ
Թրէուքն ևս եղած են Արեւելքի ու Արեւմուտքի ջահակիրներ-
քը։ ո՛չ անցեալը և ո՛չ ներկան չեն կրնար ժխտել երկու զե-
ւորն ալ բարձր դիրքը իբր քաջամարտիկ ռազմիրայ։ Ղէպի
Հոյսը արշաւող ու խիզախող, և ուրանալը պիտի նշանակէր
անգիտութիւնը անոնց հսկայ դերին, որ դարերու մէջ փըթ-
լած ճշմարտութիւն ու ծագկած է մշտավառ ու հրավառ փարոսի մը

հանդոյն փաղփուռն լուսաւորութիւնով։ Ծջմարիտ պատմու-
թեան սրացումը պիտի ըլլար մոռնալ հին լուսաւոր Աթէն-
քը։ Իր ամբից ուսնուց դիտութեան ստիքներով այն կաթը
մեղրորակ ու ոչ թէ իրեններուն այլ շատ շատերուն, ու
մանաւանդ հայոցս վաղմի Հայաստանին, և թէ՛ իր գեղե-
ցիկ լեզուով իր գեղեցիկ արուեստով, իր ճոխ գրականութե-
ան թանկ ու անդին գանձերով։ ո՛վ կրնայ (ուրանալ)
մոռնալ հողելից ու իմաստալից ճառերը Բարսեղներու ու
Ոսկերեքաններու, որոնք Ս. Տաճալներու մէջ հողինները կը
զեղուն, ու օրտերը կը բեղուն։ ո՛վ կրնայ չի խոստովանել
թէ Հերոդոտոսն ու Քսենոփոնը Հայ պատմագիրներու հան-
գանակը չեն կաղմեր, և անխոնջ՝ մեր մօքի վաստակաւոր-
ներ ու մշակներ դարերով մնած ու օրօրուած չեն չքնաղ
Հելլադալի գեղարուեստի ու բանաստեղծի փառքերու երա-
զանքովը։ Դաւիթ անյաղթներ։ Մեսրոպներ, Խորենացիներ
Նզմիկներ։ Սգաթմոնգեղոսներ չէին որ իրենց իմաստասիրա-
կան, պատմագրական կուռ ու գեղեցկարան ոճերը յունարէ-
նագիրութեան մէջ մշակած ու Աթէնքն էր որ եղած է դա-
սակոն գպրոցը Հայ ոսկեցէն մատենագրութեան։ ուր մն
կարելի է որ հայ ազգը ունեայ ատեկածին մտայնութիւն
դարերէ ի վեր ծագկեալ Յունաստանին դէմ։ որ և է ժա-
մանակ սա՛ միայն կոչուած ղլլալու էր անհաշիւ անքաղա-
քագիրութիւն և անհեռաւորութիւն։ Մեր։ Խոչոր անիրա-
ուութիւն մը պիտի ըլլար չը յիշելը Արիստաւէին ու Պղատոն
ու այլ փիլիսոփայք, որոնք Հայ իմաստասիրութեան կորի-
զը կազմած են, և չէ՞ Հայ ողբերգութեան հոյակապ վար-
պետները հանդիսացած են նաև Յոյն մօքի։ և դեռ կարե-
ւի է թուել այն ամէն ազացոյցները որոնք Հայ և Յոյն մըա-
քերու կաղապարումը կը հաւատան։ Միեւնոյն ատեն ալ չի
մոռնանք և ո՛չ ալ ժխտենք թէ Հայ ցեղն ալ իր գոչոփն
ու սուրբ։ իր հոյակապ վաստակաւորներով ու ք ջորդի-
ներով թէ իր և թէ Յոյնն ու Յունաստանին հաշւոյն ծա-

նաշտով է Սրեկի բոլոր խուժուժի և մեկնային ատեն աշխարհաստան ու կործան տիրապետութեանց ու տնկուր բռնակալութեանց դէմ, որոնք թէ քաղաքակրթութեան և թէ Բրիտանիոյ ժողովրդի մասն ու ջնջում կստանային և Հայն ու Հայոս տներ այո՛ շատ անգամներ կրեց լուծը ամենածանր ու դժնդակ խաչի առաքելութեան ու նահատակութեան, և հոգեխն ու սրտովին փարած ու փաթթուած Ս. Աւետարանին, զայն դարերով պահպանեց ու պաշտպանեց ու բարձրացուց ընդդէմ ամէն Հեթանոս ու անբարիշտ մոլեռանդութեանց, նոյնքան զազանային վայրենի անլուր բարբարոսական հայածանքներու ու հարուածներու դէմ. Մեն վարդանի մեծ գործը Աւարայրի անմոռաց պատերազմովը պիտի մնայ մեծ կոթողն ու յիշատակը իրբն անոյնանի Բրիտանիոյ թիւի, ու քանի՛ քանի՛ անգամներ քննելու ամբողջ կրկնելու արիւնի հեղեղներով սոռգուած է խաչին ու խաչեցիւն իմանալով, երկիր մը դրախտասար շարունակ մոխրակոյտներու վերածնունդն ու այդ աւերներու ու արիւններուն մէջէն դէպի լոյս ձիգեր ու խոյանքներ ունեցած են ու կղած են աւանդապահը առոր, և սակայն սերունդներու կեանքի օրինակն ու սուր զինովը մարտիրոսացած, Բաղադական դեռնի վրայ ևս թէ հայը սուսու գէմքեր աշխատեւ և կարող վերանորոգել և ևս կարող ուղղամտաւորներ, որոնք երկար տարիներ Բիւղանդական դահուն սլակր կղան և կաթութիւնը փառքերու մէջ ցոլացողին, վերինները մաքի գրչի ու կրօնի եղբայրակցութեան նշանները չեն, ուր շահերու և իրաւունքներու ներդաշնակութիւն մը կը ցոլացնեն, և ոչ թէ պղտորում մը կամ անգիտակցութիւն մը Ազգ խաչախնութեան: Ուրեմն նոյն նշանակեցութեան, նոյն ներշնչութեան մէջ ձուլուած երկու ուղղերու ջանքերը ինչ հիմնական հերձուածով մը կրնային անջատուիլ, երբէ ոչ թիւրիւմութիւններու, իրար չը համկնալու շարքով, որ, որ կը զնար ու կը դնայ մակերեսային դժտութիւններու ու խա-

նախնութիւններու: Այս օրը գերազանցապէս բարենշան է, այսօրը մոգական ճպտախով մը անցելոյն թոյլ ըմբռնութեան և թոյլ հասկացողութիւնները կը ցրուէ կը վանէ, և երկու քոյր ազգերը եղբայրակցական նոր կապերով կ'աւրասնդէ կոյտ կշտի մղելու այն մարդը ընդդէմ ճշարտութեան երդուեալ թշնամիներուն: Նոյն Յոյն ժողովուրդներու սրտերը կրելու են սուրբ զգացումը մեծ խաչախն (սիրոյ եղբայրակցութեան) և հոգիները թնդալու ու թրթռալու են մեծ վարդապետին վսեմ խօսից ճշմարտութիւնովը — ալսու ծանրցեն թէ իմ Հէ աշակերտ, զի յորժամ ստրիցէք զմիմանս-Յոյն և Հայ եղբայրակցութեան կապերը նոյն սիրոյ անգիտելիութիւնովը պէտք է լինի և Դաւթի զլ՝ բարի զի՛ վայելչութիւնովը խորացած և արմատացած: Այն ատեն այնչափ հզօր ու անյաղթ պիտի ըլլայ անոնցմով զինակցող Բրիտանական երկու ուղղերուն թէ կրօնական և թէ քաղաքակրթական և յառաջդիմական տիրապետող ոյժը ընդդէմ աշխատարդ զօրութեանց դէմ: Ներկայիս նշանները կը շատնան Յոյն և Հայ եղբայրակցութեան ու մանաւանդ խորհրդանշանը այդ սուրբ կապին դէմքերն են երկու հոգիներու մեծ Պօղոսի և Մեծն Վենիզէլոսի, որոնք կը վարեն քաղաքներու ճակատագիրները և կառավարողներ լուսաւեւ ու երջանկաւէտ ասպազաններու: Սա նշանակելի օրուանս ուր պատերազմին այլուր ինկած և կամ խժոժօրէն կտաքաղանքըն սպաննուած Յոյն և Հայ եղբայրներուն հոգիներուն համար երկնային հանգիստ խնդրելու հաւաքուած ենք խորունկ ու կախում ցաւերու հետ հրճուանք ալ կզգանք, տեսնելով երկու քոյր ազգերու սիրեալոյն դաւակները այս Ս. Տաճարին մէջ միացած են սրտով ու հոգեով, միւսնոյն արեւան սուրբ այս նախնական պարագը կատարելու համար: Այո՛ յաւելտ անմոռանալի պիտի մնան ինչո՞ղ բոլոր սիրելիներուն յիշատակը, և կը հաւատարմք թէ այս պահուս ատեն հոգիները կը սառածին մեր վերն զգալով անբացատրելի հրճ-

ուանք այս սիրոյ եղբայրակցութեան: Երանական հանդիստ
մեր պատուական եղբարց հոգիներուն և ժանաւանդ ունի ու
անբաժան եղբայրակցութիւն երկու քոյր աղջերու: Կեցցէ՛
Յունաստուն, Էկեցէ՛ Հայաստան և կեցցեն երկուքին մեծ ու
պատուական և անշուղական հայրենասէրներ Պօղոս ու Վէ-
նիգէլոս:

Ե .

Խօսուած Մեսիսն Լսարանին մեջ:

Երբ բացուին դռներն յուսոյ, և
մեր երկեմ փախ այ ձմեռ, չեմաղ
երկիրս մեր Արմենիոյ, երբ փայլի իւր
փաղցրիկ օրեր, երբ ծիծառն իր բոյն
դառնայ երբ ծառերն հագնին տե-
րեւ: Յանգամ տեսնել զիմ Կիլիկիայ,
Աւխարհ որ ինձ ետուր Արեւ:»

Երբ Ռուսիականի այս գեղեցիկ երգի ցնցող ու նշող թի-
թեաները անդամ մը ալ էութիւնս կը յուշէ չեմ կրնար չի
տարուիլ մինչև 1880 թուականներուն, ուր առաջին անգամ
ծննդավայրիսէջ Պօլսէն վերադարձող երիտասարդիմուսն
կողմէն կերպուէր, և ի՞նչ խանդով ու ի՞նչ եռանդով աւ
հապա՞ ի՞նչ լեցուն յոյսերով և սակայն երազներով, այս՝ հե-
րազներով մանաւանդ դառամ տառէներու և կըսէն Եանի-
ներու քով, որոնք բանակալ տիրապետող, բարբոսոս,
խուժուած արարքներու տակ քալիւ էին արիւնի և աւերի
մէջէն, ցաւը իրենց ուսերուն, կակիժը սրտերնուն, քալած
էին շատ անգամ իրենց սիրելիներու մա՞նը ողբալու ժամա-
նակ չունենալով, ու սրտի հոգնատորներուն անմարմար
չիրիմներուն փայտէ խաչ մ'իսկ չի բարձրացուցած: Իրենց
ճամբաները վտանգաւոր ու միշտ մահաբոյր փորձանքնե-

բուն էն ահուիին ու թշուառութիւններուն էն սոսկալիներով
լեցուն ու դերբուկ, ու երամ տարած էին այն ամէնը մար-
տիրոսի մը համ երութիւնովը, դժոխային կրակը իրենց
գարշապարը շարունակ լալ լիզած էր ու երկնքի աւոյտ ու
թխստա յլի դէզերէն նետուած շանթերը ցնդած ու զառմած
զանկ ճակատները խանձրկած ու մոխրացուցած էր ու դա-
րեոր այդ մռայլ մթին ճակատագրին հետ մարմնացած ու
նոյնացած շատ աղօտ նշոյլ մը ծնած ըլլար թերեւս յոյսի.
հաւատի ու այդ ալ նորերուն մօտ: Երբ վերադարձնուէի ու
վերածնունդի սկզբնական նորածին ու ծիլ քալեր մը դա-
ղափարներով ողորուն ու տագորուն կ'առնէին կոբովի ան-
հատականութիւններէ, հոս ու հոն միութիւններ, հաւա-
քայթներ կազմելով քայլ մը մանկական սր իր բնական ան-
յիզլիութիւնովը դէպի պառցնութեան յերկատարողութեան
ու կատարելիութեան պիտի փութար ու ահա այդ ամէնը
յոյսի դռներն էին որ ուշ թէ վաղ պիտի բացուէին կրկնի
վրայ: Մեր տարեւոր ու դարեւոր յոյսերովը լի վերջին հան-
գրուանին մօտեցերէնք եհնալ իրականութեան շէմքին վրայ
ենք. զի քայլ մը ասդին անդին տիտան անշաղթ՝ Տաւրոսի
ու անդի Տաւրոսի սարերուն վրայ ազատութեան յոյսն ու
լոյսը և նորածագ Սրբի սակեծին ցոյք չողքն ու փառքը
կերեի: Սրբի շողքին տակ թէեւ աւեր ու ամայի քարու-
քանդ Հայրենիքը. և իր սահմաններուն մէջն ու դուրսը օ-
տար Արեւներու տակը վատրական ու հալածական տառապե-
ներու մէջ կարծեօ ախտաքնաց մեր ցեղին սրբն ու այրին
որբունիին ու ծերունիին բեկորներն, որոնք անպատմելի ու
աննկարագրելի ու քստմեջնող թշուառութիւններու բուք
բորանին բռնուած ու հարուածուած ու ամէն բազէի արիւ-
նի ու մոհուան երկունքէն բռնուած ու հալածուած, և սա-
կայն երբ յոյսի դռները բացուած ու մեր (իրենց) երկրէն
կարկամեցնող ու կափկափեցնող դժոխածին ու սառնածին
ձմեռը փախ տուած ահա սիմին վրայ կերեին ազատողը-

ուած կիլիկիային վառապարուած ատրապիրները Հայրենիքի
կարօտովն ու նոյնքան ողբովն ու խեղութեան արցունքովը
քրտնաւորուած յոյսի լոյսի դռներուն: Կիլիկիոյ օձախաղութի
ու ընտանեզօրի վշտահար ու տանջահար ժողովուրդը հա-
մողդային և ցիղի ու գաղափարի այդ հաղարաւոր ուխտա-
ւոյները քաշցած ու ծարաւուած, քայքայուած ու քրքր-
ուած, խոնջած ու պարտասած, դալկացած ու կմախացած
անշուշտ և շատ բնականօրէն ունին պէտքեր սրաւաղուածի
և յուսադնդումի նետուելու ու փտրիլու համար ողջ առողջ
կեանքով մը դիրկն ու խորը բաղձալի հայրենիքին: Երէկն
ու այսօրը բաց լջերու պէս իրենց աչքերու առջև պատկե-
րացած է, երէկ դիրենք ծնող հողին վրայ ունէին տաքուկ
ու փափուկ օձախներ, որով կր պատապարտէին սառնա-
շունչ վառը ու փշոխ քամիներէն, դրախտակերտ բնատնիք-
ներ երջանիկ մթնոլորտով մը զինովցած, երջանիկ նահա-
պեաններ էին իրենց բազմաթիւ թոռներով ու որդիներովը
չըջագոտուած ու հայրեր չէն ու շող օձախներու արքայու-
թիւնովը լեցուն մայրեր ճիւղան ու տիտան և դեղ հսկայ
հասակ քսիներու շարքերովը հպարտ, և նորագեղ ու շատ
հեղ հարսեր իրենց հարսի յոգքերով հարուստ ու որքան
երջանիկ մանուսնող իրենց առողջ և կայտառ փեսաներուն
սիրովը արեւցած, հապա՛ ճժպժեր (ձագուններ) որոնք
մայրիկին ու հանիին քղանքքներն ի վեր սիրուն թիթեռ-
նիկներու ու ճրլիկ թռչնիկներու հանգոյն կը թռչկոտէին ու
կը ճրլկային, նուշ ու մուշ մայրիկին գոգուող ու հանգրիճող
թեւերուն վրայ անմահութեան քաղցրութիւնովը կ'ուռձա-
նային ու այսօրը դեռ ցուրտ ձմեռի հետքովը, քամուն տեղ
դեռ կծող, բաբկ հով սը եթէ չսպառնար բայց կը դողացնէ-
կիսամերկ մարմիններ դունատած, արցունքի շիթեր եթէ չեն
սլալդար օրպէս սառ, բայց իբր և անձրեւի շիթեր՝ դեռ կը
հոսին, ճակատներ դեռ ալօսներ ունին ու այտեր դառամ,
չրթնեղ չէն կափկափեր բաց չեն ալ բոսորիլը, ու հոն-

գլխաւ և սպասարարութիւնները դեռ չեն բաւեր իրենց խօնքած ու մրկած մարմիններուն: Ոյս, շատերը սրգելսրոյս մարեր են, որոնք իրենց սրտերու ալքին ու հոգիներու ծալքին մէջ մտնողութեամբ, ու յօշոտեալ ճիւղներուն դառնաղէտ էսկիծը ու չարաղէտ յիշատակը ունին սուր ու հուր, հարս ու այրիներ են, որոնք ճիւղային ու բորենային հաղարումէկ չարահար մահացու գործիքներով աղճատոր ու սրտկոտոր-եղած անթաղ ու անգերեզման սօս փեսաներուն անմարե ի կրակ ցաւերովը թողած, զառամած են, ոտակէն քանցած ճիւղերին կարատած հայրեր են, հովտ ու շուքոտ, որոնք տապալած ողջ ծառին այնքան գեղ ուղէշ սուգովն ու կսկիծովն են տապարար ու վշտահար, և քանի բիւք բիւքոց ծնողաղուրի ու գործաղուրի անմառանդներ են սիրելի հայրիկին կարօտովն ու փնտռողովը մաշած, քաղցրիկ, փափկիկ մայրիկին անջինջ ու անինջ գոփներու վերջուշքովը ցաւահար ու հոգեմար: Ձայն մը, ձայն մը չին յիշատակ երգերէն, երբ որ բացուին դռներն յոսոյ և մեր երկրէն, փախ տայ ձմեռ, սա մոգական իր ճըստովը կը թաթայ թողած անտերու վրայ: Կապտոցած շրթներու ու վշտահար սրտերու, ու դաշունահար հոգիներու վրայ, ու ահա կենդանութեան երակն ու երանգը յոյսի ու լոյսի աւիւնով կը շրջանեն ու կարծես երկինքէն նետուած շանթն է սուր փայլատակող, որուն վրայ յախտենին ալփան, և Օմեղան կայ: Ան ալ մերն է, անոնք ալ մերոնք են ու դուք ամենքդ պիտի ըլլաք անոնց յոյսն ու կեանք պաշտպանն ու զօրավիգ: Յոյսի բացուած դրան տոջէ հայն իր վերադարձումի ու վերածնունդի հոկայ երկունքովը բռնուած ցնծութիւնով կ'ողջունէ Ազատութիւնը, որուն կտրածէն հինգ դարերէ 'ի վեր, պատմական ու պատմական թուական մը այսօրը, այլեւ ան ձեզի մութ ու մոռայ, սատկաշունչ ու սառնաշունչ ցուրտ ձմեռը չի յիշեցներ, այլ ազատագրութեան դարունին մայիսափայլ շր-

ջանը, ուր փրկութեան ու խաղաղութեան Աստուածային ներգաշնակութեան ու հովանաւորութեան թրթռումները կը սփռին, կը հիացնեն ու կ'մայլեցնեն երկիւղալից ու տենջալից հոգիները, արիւնքոտ լայց յուսացած սրտերը, Կիլիկիցի զանիւր բացուած է մեր երկրին ու տես Ան ինչեր չի տեսաւ այս քու ծննդավայրդ քո սուրբ Հայրենիքդ, սրբան փոթորիկներ, սրջափ արկածալի ու չարալի հովեր ու հոգմեր փշած են քու լաղող աւերակներու վրայէն, քանի՜ տարիներ ու ո՛րջափ դարեր նայած են ու դեռ կը նային քու անպարտելի անընկճելի Տաւրոսեան շղթայիդ, կէսաքանդ բերդերուդ, աւերակ պալատներուդ ու խաւամացուած տաճարներուդ, քանի՜ համիտեան արհաւիրքի բարբառութիւններ, որչափ ներոնական խեղ ու խօլ գաղաւթիւններ և շնական վայրենութիւններ և անպատմելի քրտնջող գրութիւններ 'ի գործ դրուեցաւ ծաղկաղարդ Կիլիկիայիդ և ահա ազատագրուած տիրանեան պայքարն է յաղթանակող ոճիւններուն դէմ աշխարհաստան, և վոհմ պատկերներ ու դէմքեր յաղթապան զաշնակիցներու երանգուած աղնութեան, վսեմութեան, առաքինութեան երբորգութիւնովը: Այսպէս սուրբ յոյսը ու ստեղծագործող լոյսը շունչ մ'է կենդանացնող ու սղեւորող Կիլիկիային տխուր ու լուռ իրական պարագութիւնները, ուր ահա հրաշալարդ փթթումով մը ու գեղաուարճ ծաղկումով մը կը վերելուի Կիլիկիան Հայնոր կեանքը, ալ հնչած է յոյսի, լոյսի փրկութեան ու ազատութեան ժամը, բոլոր Հայ անմեռ գուսաններու և հոգեմոնչիկ բանաստեղծներու լուսեղէն աստղերունքը, մեր սրբազան մարտիրոսներու երկնեղէն ու հոգեղէն երամովը շրջանակուած, ցնծաղին կ'ողջունէ Ազատութեան այդ մեծ Արեւ կենսաբաշխ, որ բազմադարեայ երկունքի և բազմաշարժար աքնութիւններու ու անձնադոճութիւններու ծնունդն ու դափնին է: Օրհնեալ յոյս որ ծաթեր է լքուած սրտերու ու

գառնացի ձագերն ու մէջ զարթնեցնելով ու վերադարձ
կենդանի լուր քննարկելու ու ծրարները, և բնական
ձեր ուր շարժարդեցիր Տաւրոսի հարաւ կատար ցից կառու-
նեցը, հարկեցնելով ձիւն գէղերն ստանալաւ, ծնելով զա-
րուն զը ձիւն ծաղկով ու կեանք ծիծաղով, և որ կուրա-
խայնէս այժմ ըղբաւ ու խաչուած կիլիկիցիին սիրան ու
հողին: Կիլիկիան մեր Արմենիոյ երկիրը չքնաղ է, այս չք-
նաղ ու հազուադիւր է, ու դարերէ ի վեր մեծ ու կարեւոր
գեր է խաղացիք ընդհանուր Եւրոպիոյ ու մասնաւորապէս Հայ
ժողովրդի պատմութեան մէջ ու այս ամբողջ ճշմարտութիւն
մը է այն հանգամանքով յատկապէս որ Կիլիկիայի մէջ ժա-
ման սկի ընթացքին տեղի ունեցեր է մեղի ամենամոտիկ
քաղաքական դէպքերը մեր անցեալի յիշելի անքերը ևս իր
անդու դախան ընտանի դիրքովն ու հարստութիւնովը յու-
սայից տաղաւայի մը հաւատոյն կը կրէր ժանտաւոր հետա-
տես ու բանիմաց հայորդուն, ու Կիլիկիան այդպիսով դար-
ձած էր ամէն հայու համար հետաքրքրութեան և ուշադ-
րութեան առարկայ: Արմենիոյ մեր երկիրը չքնաղ իր ընտ-
կան դիրքով ու սահմաններով ալ: Ըստ Աշխարհագրութեան
Կիլիկիան լայնութեան 36—38 և երկայնութեան 32—37
աստիճաններուն առկա կիցայ: Փոքր Ասիոյ Հարաւ Արեւել-
եան անկիւնին. անոր ընտկան սահմաններն են. Հարաւէն
Միջերկրական Ծովը, որ չգիտայ չգիտայ կը կարաւ անոր
եզերքները և կը կազմէ Տաւրոսի գոգը և Բսկէնտէրունի
խոր ծոցը, այս հին դարերուն Բասսի Ծոցը Բուքինեանց տի-
րապետութեան ժամանակ Հայոց Ծով կամ Ծոց անունով կը
յորջորջուէր: Արեւելքէն Կիլիկիոյ սահմանն է Ամանոսի լեռ-
նաշղթան որ Հիւսիս-արեւելքէն Հարաւ-արեւմուտք երկըն-
նալով կը պարսպէ Հայոց Ծոցի Արեւելեան եզրերը և կը
վերջանայ Բաս-էլ-խանձիր կամ Բուսխանձիր — Խաչի գը-
լուի հաւանդանովը (հին օրերուն Հոսսիկեան հրաւանդան):
Հիւսիսէն ու Արեւմուտքէն Կիլիկիան պարփակուած է Տաւ-

րոսի լեռներուն աղեղնաձև գոտիովը, որ կը վերջանայ Մի-
ջերկրական Լեռնաւանդանովը Կիլիկիայ լեռնաւանդան և
սղջ փոքր Ասիոյն ամենահարաւային կէտին, լայն ամենց-
մէ Հայոց Ծոցի եզրերէն նշաւաւ է Այսաի-հաւանութեան
խորշը, լեռնային Տաւրոսի գոգին Արեւմուտք Թաւուշ խորշը:
Միւս նշանաւոր հրաւանդաններն են Մեղաւոս (Գարաթայ)
և աս Խանձիրի գէմաղէմը, Սարդիզան, (Լիդան-էլ-քաւարէ)
Թաւուշ խորշի Արեւելքի թուրքի ծայրը: Զեփիսոն (Կա-
ւալէթէ) Արեւելքի թուրքի ծայրը և Պոսիդոն (Քիլիկիան) Լեռ-
նաւանդան փոքր ինչ Արեւելք: Կիլիկիոյ ընտկան անարժանեղ
մանքն են ու հեռեկալ փոքրիկ կղզիները անոր եզրերին
Արաբոս Հայոց Ծոցին Կոսիկոս Տաւրոսի գոգին գէղ Արե-
ւմուտքը. Դանա՝ Թաւուշ խորշին, Կաւալէթէ՝ համանուն
հրաւանդանին դիմացը և Պոսիդոն լեռնաւանդան փոքր ինչ
Արեւմուտք: Հայ տիրապետութեան ժամանակ Կիլիկիան
տարածուէր էր ընտկան հետեւ իր այդ ընտկան սահմանե-
րէն, մանաւանդ ատմին Հայ Թագաւոր Լեոն Բ. ի օրերուն,
այնպէս որ Արեւմուտքէն կը հասնէր մինչև այժմու Առալիա
(հին Սագարիս) քաղաքը համանուն (նուա՛ն Պոսիկիւլայի)
Ընդարձակ ծովածոցին մէջ, կամ մինչև Սլաւա (հետեւ Կոս-
կոսիկիոն) քաղաքը նոյն ծոցի եզրին: Առալիայէն Արեւելք
հայոց իշխանութեան ժամերը կը կազմէին երկուս ատեն
աւանդ Իլիւսիայի (Քոնս) Կոստանթնուպոլսի Նիկոս, և էյլի
Խորաման և այլ քաղաքները իրենց շրջակայքով՝ որոնք
դիւթէ մէկ ուղիղ գծի վրայ ձգուած էին Հիւսիս-արեւել-
քէն գէղի Արեւմուտք, մինչև յիշեալ ծովածոցը, Հիւսիսէն
հայոց իշխանութիւնը կանցնէր Տաւրոսի լեռներէն ու այն
կողմը անորոյ տարածութիւնով: Արեւելքէն հայ սահմանը
Ամանոս լեռները կը կազմէին իսկ Արեւելեան հիւսիսէն Իլի-
զե Եփրատ գետը կը հասնէր ժամանակ մը Այս սահմանե-
րուն մէջ տարածուած երկիրը 400 վերստ, երկայնութիւն
ունի Արեւմուտքէն Արեւելք և մինակ 80-100 վերստ լայ-

նութիւն Հիւսիւսէն Հարաւ: Արեւմտեան կողմը փռուած են Տաւրոսի լեռնակոյտերն ու շղթաները ու բլրակոյտ շղթաները և մի լեռնագոտի այսպէս է ձգուած, իսկ Արեւելքէ՝ Կիւրիկիա կոչուած երկու բաժանումներով: Մեր Արմէնիոյ երկիրը չքնաղ է ամենաբարձր ու յաղթ Տաւրոսի լեռնաշղթաներովը և երկայն բազուկով մը, որ կը-կոչուի անտի Տաւրոս և որը կը հասնի մինչև Սև ծովի եզրերին: Նաւրոսի երկայն շղթան լոկ անուշով մը չը կոչուի որ այլ երեք այլևայլ լեռնագոտիներով կը յորջորջուի, Բուրլար Տաղ որ բուն լեռներուն ամենաբարձր մասն է, ու ասոր ամենաբարձր գագաթը Մեթգեաիս եռանկիւնի բուրգի նման ունի 11,408 ոտնաչափ բարձրութիւն և ամբողջ Կիւրիկիոյ լեռներուն ամենաբարձրը կը սեպուի և 10000 ոտնաչափէն ձիւնով վեր ծածկուած: Բրդ. Այա Տաղ իր Ափիշքար ամենաբարձր գագաթով, Թիւմպէլէք Տաղը որ նոյնպէս երեք գատ գատ բաժիններ ու անուններ ունին, Սև Լեռ, Ճէպէլ Մուսա, և Գզըլ Տաղ: Այս լեռնային աղեղնաձև շրջակագծին տարածուած սահմաններն են Կիւրիկիոյ հարթ դաշտավայրը Չուխուր Օվա անունով որ մինակ ծովին կողմէն բաց է, ո՛չ մէկ բարձրութիւն չի խանգարէր տեսարանին միօրինակութիւնը, բայց քանի մը խոշոր բլուրներէ Չէպէլ-Լեռնուր 2300 ոտնաչափ և Տիւրտիւլ լեռնաշղթաները Հայոց Մոցին ու Ամասնոսի Արեւմուտքի կողմերուն: Նշանաւոր են լեռնային կապանները կամ դռները (կիրճ) որոնցմով դուրսի երկիրներու հետ կարողացիր է պահպանել իր ցամաքային հաղորդակցութիւնները, և որոնք պատուել ու բացուել են Տաւրոսի այլևայլ տեղերը գետերու սրնթաց հոսանքովը: Ամենազրկաւորը ու համբաւաւորը Կիւրիկիոյ կամ Տաւրոսի դռներ կոչուածն է (Բուրինեանց) Կուկլիայ կապանը, այժմու Կիւլէկ Պողաղն է, մինչև 4000 ոտք բարձր ծովի երեսէն, որ անի կը կապէ Փոքր Ասիոյ Արեւմուտքին հետ, տանելով դէպի Գոնեա ու Էնկիւրիա ու Պոլիս: Արեւելքի և զլխաւոր

բաղէս Սաարիքի ու Երազոսի հետ Կիւրիկիոյ կը կապին Ամասնոսի երեք դռն: Փոքր և Մեծ Հայաստանի հետ Կիւրիկիան հաղորդակցութիւն ունի Տաւրոսի Հիւսիւսային և Արեւելահիւսիսային անձանօթ, և կրկնադարի գետահովիտներն ու կրճերի միջոցաւ, ինչպէս և Կիւրիկիոյ ու Ամասնոսի վերայիցիւղ դռներով: Մեր երկիրը չքնաղ է և իր հանքերով, այսչափ լեռներ իրենց շղթաներով իրենց ծոցերուն կը պահեն անաղիւ հարստութիւն՝ որոնց մեծ մասը դեռ անձանօթ է: Գզլխաւոր հանքային նիւթը ուսկից Կիւրիկիան ողջ ու ամբողջ լեռնակոյտը կողմուած է կրաքարն է գահող մը գոյնի և գեղեցիկութեան և տեղ տեղ ալ գալախաւ յայտքոր ու օձաքոր, մանաւանդ Պուրլար Տաղը կը պատշաճա՞նէ երկաթի, կապարի ու արծաթի հանքեր, ամենէն առատ: Կապարին է: Ինչ որ քիմիանց ժամանակին Կիւրիկիային յայտնի էին ծծումբի, արջասպի, արարակի, աղի ու սև ձիւթի և աղակէ հողի հանքերը, այս իրողութիւնները զոյց կաւոր: Թէ Կիւրիկիոյ լեռներուն կապանութեանը մէջ հրաբխային կաղնու թիւն և նիւթեր չի կան, կամ անոնց մէջ աչքի չեն ընկած այնչափ, թէ և սաստիկ երկրաշարժեր Կիւրիկիային ալ մեծ տեղերն են գործեր, որոնց ամենէն անկող Չեթու մ. ի. օրով պատահածն է և աւելի սաստիկ թափուի Սև Լեռան կապանուն վնասած: Զերմուկներն ալ նշանաւոր էին այլևայլ բաժին յատկութիւններով: Հոչակ հանած Հայ Տիրապետութեան ժամանակէն հիմակ յայտնի են Պուրլար Տաղին սպեկտուն իրիջէ ջերմուկը և Չէյխուսի Ս. Կարապետի վանաց ճիւղմուկը: Գետերն ևս համբաւեալ են: Երկիրը կիսաբոլոր շրջապատուած լինելով բարձր և խիտ լեռներով, Տաւրոսի յրաւաշունչ և սոսնաշունչ բարձունքներէն ծնունդ առ խոնարհ ուղի չորս գետերով կուտէ Կիւրիկիոյ ողջոյն և որոնք են 1. Պիոսմա՝ որ այժմ Զինուկ կամ Զինուկ կը կոչուի նախնեաց Զահանն է Կիւրիկիոյ ամենամեծ գետը, երկրին Արեւելեան

կողմով և երեք վտակներու խառնուրդովը կազմուած է և
Երկ.ը Սարոսը (Սիհունը) կամ Սէյհունը Ջահանէն յետոյ իր
մեծութիւնով երկրորդը համարուած, որ գրեթէ զուգահե-
ռական ընթացք ունի անոր հետ և անորմէն Արեւմտեան
կողմը ծով կը մտնէ, և երկու երկայն վտակներէ կազմուած է,
Գ. բորդը Տարսուս Չայը Սարոսի գետաբերանին կից դէ-
պի Արեւմուտքէ կ'ըլլիկիոյ Գ. բորդ նշանաւոր գետի կիւղ-
նոսի բերանին է որ այժմ Թարսուս Չայը կը կոչուի,
և որ կը թափուի Տարսոնի գոգը. Գ. բորդ նշա-
նաւոր գետը Կայի-Կաղնուն է այժմ Կէօքսիւ կամ Սէ-
լէֆիկ սույը հասանաւն գլխաւոր քաղաքի անունով նոյն
գետաբերանին մօտ. Երբ փայլէ իւր քաղցրիկ օրեր անցեա-
լի փառքերը. քաղցրիկ օրերը, աղաթ կեանքը ալ կը շողայ
կը ցոլայ եռանդոյն գրօշով ալիծիկի ու հիացիկ. Ազատեա
Աստուած հաճեցաւ Ազատութեան շունչ փչել ու անոր հողա-
նիւթ շինուածքէն կենդանութիւն պարգեւել, անբռնաբո-
րիլի Ազատութիւնը, Աստուածատուր այդ պարգեւը Դաշնա-
կիցներու փայլուն դէնքերուն շառաչիւնովը, մինչև կ'ըլլիկի
սարերը կը փայլեցնէ, կը վերերեւէ իր քաղցրիկ օրերը,
թանկագին Ազատութիւնը, քաղցրիկ օրերը վայելելու, դաշնա
ձեռքէ չվրիպեցնելու համար իմաստուն ու լուրջ բանալա-
րութիւն, մաքուր կենցաղ, բարոյական վարք ու կարգ և
առաքինասէր արիափրա սիրտ կրելու է. անուշ օրերը հա-
ճելի վայրկեանները, երջանիկ բոլորները պիտի յառնեն այն
վերակոշող ոգիներէն նոր կեանքով մը կենդանի ու անոնց
մով պիտի լեցուի կ'ըլլիկեան չքնաղ աշխարհը, համայն Հա-
յաստանը, իր հարազատ ժառանգ զաւակներուն նորածին ու
վերածին Հայկազեան գրօշին երկնածուի երկններովը ծիրա-
ներիւած: Չքնաղ կ'ըլլիկիոյ մեր հայրենիքին Հայկի թունե-
րուն դրախտազեղ Հայաստանը ալ պիտի ունենայ իր քաղց-
րիկ օրերը, նոր ու խելալեղ թնդիւններով գոռացող բամ-
բիւններու ցնծորդութիւններով ու տօներգութիւններովը:
Երբոր ծիծառն իւր բոյն դառնայ. մտի'ք, մտի'ք դուն ալ իբր

րե ծիծեռնիկ, ու ճանչցիր քո բունիկդ ան կրկին քուկդ է
թէ և պահ մը անտէրունջ էր, մոնկուշ պիտի տ'տեսնէ: պու-
խերիկդ տապալած, թառած թռած ձագուկներդ թափառած,
շուրջդ ամբողջ պարապ ու խարապ ու պիտի թափես արցունք-
ներ լեղի ու աղի ու պիտի յիշես թէ ան սիրելիներուս վեր-
ջին բոյնն ալ այսպէս թափուր, չէ' չէ' ծիծեռնիկ տարագիր
ու թափառիկ մի թփառար քու բունկանդ փութած քեզ պի-
տի ըլլան բարեկամ ու ընկեր բուեր, որոնք մոխիրներուդ
վրայ վո՛ւ վո՛ւ երով քեզ կուստէին. կ'ըլլիկեցի ըիւր երանի
քեզ, որ դարձար քու բունիկդ ո՛վ վտարանդիկ ու նշեհնդ,
անցաւ, այո՛ անցաւ ա՛լ թօթափի փետուրներդ սուգի ու
թախծի, մուցիւր վայերդ ու վշտերդ, ու ծեծւայ ճռուողէ,
նորազուարճ ու յարազուարճ. երբոր ծառերն հագնին տերեւ,
ալ իրիկուան դաշտի ամառութիւններ կը լցուին, հոն դաշ-
տի գոգին ժիր մշակի բազուկներ կը գործեն, աշխատութե-
ան քրտանց ուղտներ հող գուղձի խնկամաններէն վեր պի-
տի ծխան ու ծրարին քուլա քուլա մինչև ջինջ կապտակին
երկնաբերձ ու մերձ ու աստղաշարդ պալատին գահոյքը խոն-
կաբէյր այդ մուշկին պիտ գլխին. լծվարն իր գութանով
մշակն իր բահ ըրչով այգեպանն իր յօտոցով ու սղոցակովը
պիտի պատրաստեն մեղրահամ նեկտարաբաժակները, արօտ-
ներուն մէջ նախքաններ նախիրներով, հօտեր իրենց հօ-
վիւններով ոչխարն իր գառնուկովը, այծեր իրենց սասանորդի
ու լիւններովը, կանաչներ փառ ի փառ, մարգեր վառ ի վառ
թռչուններ թառ ի թիւ ծորձորներ ծմակներով, հովիտներ
կանաչի խրճիկներով ու քաղաքներով պիտի գեղերփին կի-
լիկեան ողջոյն. յաւթի դուրաններ ոսկեծին ու հասկածին
հատիկներով ու խուրձերով, ծաղկազաւղ պուրակներ ու
բուրաստաններ ազգի ազգի խնկաբոյր ու մշկաբոյր բոյրե-
րով ու գեղափառ և ծիրանեփառ տեսքերով յղփացած երկ-
նած ու ծնած պիտի պատկերին գեղօրներու վա-
յելքներու զրախտայինը, երկնալինը ու ծառերն ողջոյն հա-
ղած ու պծնուած կանաչի մկնականջանկներով ու ծաղկի

Թեթևեղով բխար աղգի, ու երբ հաղած են ու հանդերձած
բոլ ք բնութիւնը լեռնային ու դաշտային բլրային ու հովտա-
յին հիմունքաւ չքնաղ երկին կիշկիւր, մի չի ցանկար տե-
սել կիշկիւրն, աշխարհը որ իրեն Արեւ կուտայ ու մինակ
կիշկիւրն մէջ աջ ամբողջ Հայաստանը որ Արեւ կը բաշխէ
հայտն, ու սղ ու ամբողջ հայրգիւք կը բաղձան, կը հան-
ցան տեաներ Միադեալ Անկախ Հայաստանը Աշխարհ որ մեղ
եա Արեւ խաղի մինակ տեաները ցանկաւ չէ բաւ, այդ ու-
նեաւ, ունեալէ վերջ կ'սնդն ու վաշեկն է, ու ինչպիսի
արժանի ամբողջութիւն, ու համեմատաբար կ'աշխարհաշ, մեր
յոյսով, հաւատով, սիրով լեցուկ սպասով մը որ հայտն յա-
տուկ է, աշխատութիւնով, ^{սիր} _տ աշխատութիւնով ու արտ թիւ-
նով, միայնակ, եղբայրացած պոպոխաւ, բազում կնիւր, ու այն
ատեն ցանկաւ, տեանց տեաներ վրա կ'իջկան Աշխարհ որ
բնականաբար Արեւ :

ԷՅՈՒՆԼԱԾ ՏԱՐԱՆԻ ԼԱՐԱՆԻՆ մեջ:

$\mathcal{P} \cup \mathcal{L} \cap \mathcal{P}$,

Քաղիւն հայ ժողովուրդը, քաղիւն անդադրում, քաղիւն վրէժի ճամբէն, քաղիւն աշխատութեան ուղիէն, ու քաղիւն յոյսի միաբանութեան պսղոտայէն, հայ ժողովուրդը դուրսով ամբողջ քաղիւն ենք ու անդադրում յոյսերով տարիներ, թափառեր ենք ցաւի երկայնքէն, վշտի լայնքէն և սակայն իսէալի մը լուսաշող. դադափառի մը իրապաշտ ճամբէն, քաղիւն ենք աղջամաղջէն ու արշալոյսի մէջէն, ժութ խաւարի սոտերամած լարիւրինդոսներու ու արեղող, լուսափողի ճաճանչումներու ընդմէջէն. քաղիւն ենք լուրթ ու աղմուտ սև ու ծուխ յդի ամպերու սիրտ թախմեցնող ու հոլին կրտարատող պահերու, և ջինջ լուսաշող ու բոակիզող Արեւի փողփուն ցոլքերու մէջէն, սուգ շիւանի ցինձ խնդումթեան մէջէն, սուրն ու կախաղանը մեր գլխին, ցաւը գերութեան ծանր շղթան մեր ուսերուն, ուղի, կոծի երանգը մեր այտերուն յոյզն ու կսկիծը մեր սրտերուն, բայց յոյսի լոյսի անշէջ Սրբը մեր ճակատներուն միշտ. Ան ալեւոր ու դարեւոր ծերունին իր հնափառ ու վեհափառ դէմքովը, որ Ս. Ժարատի՛ զոյգ Մասեաց ու Սրազածի սարերուն ձիւնովե ճերմկցած ու շահապետական ժականին վրայ յենած ու յեցած, դարերու ընդմէջէն դեռ կը քալէ ողջ ու ամբողջ ազգի մը ծանր բեռը յուսին ու խորունկ վշտերու ու վէրքերու կըս. Կիծը վեր սրտին ու հոգիին խորքը. խռովքը այտին, կնճիւր

ճակատին տարիներու մէջ: Եւ ծնած, ահագեալի պատերը յոյժ քստմունքի և եղերական գանկին ալեւորած, կը քալէր ու կը քալէր ու պահ ընդ պահ զոտը կը տեսնէր ու կը գիտէր իր առջև պատկերացած մահուան բազմազոյն փշապղնձ հաշերուն հազարաւոր զոհերուն կենսոգոգ: Եւ արեւմտը յոյժացած ու միշտ իր ականջներուն կը զղրդար ու կը մռնչէր և կը դիտէր ողջ Հայաստանին աւերքն ու քայքայման խոյ ուրուախանը չղթայաղերծ, ու կը զոյգուէին, կ'օղակաւորէին գողգոթաներուն ամենէն ահաւորն ու սոսկալն և արեւն իւր իրան հաշտակութեան: Ան կ'ըմպէր բաժակներուն էն դառնագոյնը անհնարին զոհարերութեան ու մարտիրոսութեան այնչափ դիւցաւորներն ու քանի՜ փսիմօրէ: Դի իրն ու իրեններուն էր: Կը քալէր իր կուրծքը հարս ծագերու վրեժացող ու բզաւող հովերուն ու ճակատը խանձող մրկող Արեւին, ու ուսը սև ու սևէ տարիներովը ծանրացած ոսկրի ու մոխրի ձմեռներով, որոնք քանի՜ մեղ կը տառապեցնէին զոտը վշտածին ու նոյնքանմահածին: Երբեմն կ'կոծէր կուրծքը վշտովն ու դառնագին ո՛հ գոնէ վերջինը այս վերջինը ըլլար: Երբեմն ալ ժպիտ մը չրթներուն դէպի ոսկեսար Արեւը գնդեցիկ ու գուարթագին, որը կարծես կը շողողար հայ հորիզոնին վրայ նաչխուն ու բլխուն, որպէս առաւել ու անգուսպ, կը թռէր բրտացած շրթներէն նոր յոյս ու յորդ յոյս և կամք ու կեանք, ու ան մինակ չէր, ոսկրացած պառաւ հանին, որ բիւր դժբախտութեան խորշոմներովը գրծուած դէմք մը ունէր դուրս կարկառած երկնաղօծ բոսոր այտեր մը, նոյնչափ նաչխուն լաչակի ձեղքերէն, դեռ պատկերներ կը հիւսէր իր հարսի գեղերէն ու կայտառութիւններէն շատ նշաններ զոտն, ու երկու մշտնոտ աղբիւրները, արցունքի շիթեր ու կայլակներ կը հոսեցնէին առուացած այտերէն կարծես ոռոգելու իր շուրջը փռուած ու դիզուած խոպան ամալութիւնները: Եւ անք կը մարին կարծես ցամքած կոպերով ու Արեւի լոյսն իսկ անոր լոյս տալու անդոր:

Կեանքի տունէն ու ախարհէն, խայտանքի, բերկրանքի այդ հարստութենէն ոչինչ մնացած ու ամէնքը կործանած մոխրացած ու անթեղուած, գեղուղէչ հասակներ տապալած, անձնեայ գեղութիւններ սպեղացած կող կուշտերու ոսկերտի դէմքով առաջատու գիւղ չի բացած կուսութիւնը անեղծ մնացած դեղ հարսերուն մարգարիտ մարմինները ձորերուն ու հովիտներուն բլրացած: Ինչ տանջող, կսկծեցնող ու յուզող խռովքով այսահարած, տեղահալած կը քալէր ու կը քալէ, երեւակայութիւնը զնորակածող և իրականութիւնը շորակող զարհուրանքի դժոխք մահուան բոլոր պատկերներովը: Քալի՛ր դառամ տառ քալի՛ր պառաւ հանի, կ'աւծ մամիկդ քալի՛ր, բայց ո՛ր ևն շուրջդ բոլորով, քղանցքներուդ պլլուող թոռ ու թռններդ, ա՛լ արդեօք չպիտի՞ գտնես գանգուր գուռը մաղերով թխտբակ ու մեղրորակ այտերով շահէն աշուկներով մատղաշ գրլուինները գգուելու ու չոյելու անոնց անմեղուական անրիժ ճակատները: Քալի՛ր սբդեօք պիտի գտնես օճախդ նուիրական ու ռոջնչափ նահապետական կեանք մը ընտանի, հաւատք մը բարեպաշտ ու յոյս մը լուսածին և սէր մը երկնային, որ կը մթնալորտէր համեստունակ այդ մեծ շէնքը, շէնքը ու շէմքն բոլոր ու ոյրը հայրենիքիդ: Քալի՛ր մամբի՛ ու միշտ անոնց անխելթ պատկերներու ու հոգիի վերերևութեանը անուրջովը, տեղքովը յափշտակուած, փոթորկած խմբակաւորութեանդ զաւրանցքը արդեօք... Քալի՛ր դարերու թափառականը, ցեղիդ մայր տունը կորցնող ասպանդականդ քալի՛ր անդալուստ ու անհատուած քո երբեմնի դրախտաշէն ու այժմու աւերակ սշխարհներու մէջէն ուր քու իրանէդ ու երանէդ ծնուածները, բունիդ ոստերն ու ճիւղերն համակ ճողած ու ճողած, գոտացած ու չորացած հողմբախներ ևն բաղմացուցած և գուն չէ՞ որ անոնցմով ողջ ու ամբողջ էիր: Քալի՛ր ով պառաւ ճիւղարեկ ու հնարեկ, դո՛ւն յօտուած ապարազարկ մայրն ես, դո՛ւն հովին ու բուքին, փոթոր-

կին ու շանթին տապաւած ձիթենին եւ մշտադար. և աւերին ու մեխրալոյսին անքուն հսկիչը և տաւաթիւններ. բուն լին տիրապետիչը. և տխրողակ երգիչը երբեմնի մեծախառ հարստութեանցն ու փառացը, անմական ու անաթոս դշխան մերժուած արդատութիւնէն, զրկուած ճշմարտութեան, իրաւունքի խորթ գուշակը կարծես, բայց քալի՛ր բարի ու արի հանիգ, քու ձիւնոտ ճակտիւտ և սովաշն շանթոտ չըթանցդ աղօթքը իր թուիչքը առած է մինչեւ կարողութեանց կարողութիւն գահոյքին, դուն շարունակիր յոյսիդ աղետն ու լոյսի մեղեդին ու մըմըմայ անդադար, չէ թաղուած մեռած հատիկ հունտ'րէն է որ կը վերընձիւզին կենսատենդոտ ծիւրին գեղերին ծաղկանց, և կը պաղաւթին շարքն ու սարք տնկոյ. չէ՞ դալկահար տերեւթափ աշունն է որ միշտ կենսառատ դարունները կը ծնի. քալիր քո լեռնացած ու միլիօնացած գերեզմաններուդ ձմեռը մահուան դողերով ու կեցքով, այնչափ արտառայնող ու սրտիայնող կծո ու կոկծոտ չիրժաստաններով վաղուան ու ապագայի կենդանութիւնները պիտի յարուցանեն, քալիր՝ ահա բոսորավառ ու փառ Սրեզը կը շողափայլի արտառաւաթոր շիրիմներու վերեւ ու բաղմաչարչար որդեկացող դշխն նոր մայիսներու ու մասիսներու հորիզոններէն Սեօմն Արեգին ու աւաւտեան կը ծաթէ ցնձլուն ու ծիծղուն և ժպտալից, խնկալից, այլ միշտ պողալից: Քալեցէ՛ք տաւ ու մամ քաւեցէ՛ք որ ձեր արդար ու սուրբ իրաւունքին 'ի խնդիր անգաղութեւ ու անհատեւ շրջաններ ու քալիր ունեցաք և ինչքան բեռներ դրկանքի, տառապանքի, դժգոհանքի ու նոյնքան կուռ ու սուր բողբոյսի, քանի գարեր ու ամբիներ սուզի ու կոծի աշխարհներ կոխկոտեցիք ու ողացիք, ու մաշեցաք և անոր յարատիւր ու տնչովը ու այդ բառ մը էր Ազատութիւն, մեր կեանքին դարունը, ցեղին աշխատութիւնը ու բանութեանց խորտակուիլը աղօթեցէ՛ք ու երեւցեցէ՛ք, բայց ամբիներ ու դարեր տաժանելի երկունքներ

ու լեռ ցաւեր և ծով գերութիւններ ձեր տնչերն ու կաթոնները. աղատ երբեմնի կեանքերնիդ կապտեցին, չղթայեցին: Քալեցէ՛ք, ահա երեկոյի բոսորագեղ չէ՛լ շուրը ծածկած են թիպոտ երկնատունը: Լուս ու կուռ շրջան բուրեղով բարձր սերնձ լեռներու կատարներովը և թե ութափ անտառներու շնոգ ու վժող ցից ծառներու կողերովն ու ճիւղերովք, խոր ամայութիւնը, կէտ կիտուած սպիտակութիւնը, հովի չչիւնը իրենց շուրջովը սարսուռ մը ուրում էին երբ արեւն ալ հորիզոնի ծայր կէտին թաւաղլոր կ'իկնէր իր ետեւէն մահասարսուռ ստուերքը ծնելով պահ մը որ ոչ ոք պիտի փախաքէր այդ ամայութիւններէն անց կենայ ու այս պահուն էր որ երկունքն ևս իրենց նուիրական բեռներով, կը շարունակէին իրենց քալիր ալ քարշ տալով յոգնած պարտաւած խոնջեցած իրենց ոտքերին, առանց պահ մը կենալու գոնէ քիչ մը հանգիստ առաւ իրենց թուրցած ջղերուն, կթոտած սրունքներուն ու կարծես նոր դուրս եկած իրենց տնից ու կարծես դեռ որչափ ճամբանէր կտրելու դատապարտուած ճամբայ ճ գարերու նշանատախտակովը, հայեացք մը ունէին դառնութիւնով երիզուած և կարօտ մը վշտի անհզր տողորումով եղերուած, կը քալէին մութ խոր անտառներէն ներս, արհաւրոտ ու սարսափատ բաւիղներէ վեր մինչեւ սարաւանդները դարեմառ հսկայ վիհներու ժեռուտ ու չեղոտ կողքերը անբարտառն ու անյաղթ սիփաններուն, մնձուրներուն, մասիսներուն գլորդուներուն կողովխաներուն, Բէլէրուն, Տաւրոս ու անդիւտաւրոսներուն: Յանկարծ մի դուռ ու խուլ չչնկոյ ու խոշխոշոյ ու սուր ու չիլ աղաղակ մը արձագանկեց: Բարձր լեռ ու ձոր ու աշխարհ արարած թնդաց ու դղրդաց: Ի դուր լաց ու վայոյ, ի դուր աղօթք ու մըմըմայ, անոր աչքերը յաւիտենապէս փակուած էին ու անոր վերջին խօսքն էր եղած, քալիր՝ քալիր դուն մինչեւ որ կարենաս չալակիդ եղած բոլոր հասցնելու հոն, ուր բիւրաւորներ են

առաջնություն, քաղաքացիական պատերազմ, հոգի ալիտի առաջնություն ու մանուկը խանձարուրով Ազատությանը պիտի ցուցնէ ու ան հաստ բունի մը տուած իր խոնջած քամակը լսեց ընդհանրէ, դադրեց քաղաքէ. բայց կտակեց մայր մամիկին, Լուսեց երկար փուռեց ժամեր լուսեցին նաև անասուն խախտեցերը, հոյի ուղիւնները, քամու շփոցը ու տնայեղ լուսեցան մէջ խորունկ ձայն մը շրջան առեց որ կը հասկըտար ել քաղաք... շարունակեց դեռ միթու թեան մէջէն պահ ընդ պահ քիբող ճակարին ու քաղցր բերնին ու կը մրմնջար ո՛վ Աստուած մինչև երբ և ո՛ր պիտի քաղաք. ո՛ր պիտի դադար առնեմ, այս միթին ու խորին անտառի խորքին, թառուտ թփերին ժողուտ ցիցերուն մէջ ինչո՞վ առաջնորդուիմ, երբ երկինք ալ իր անդին ու սուղգին պրկուի կը քողարկէ աչերէ. ո՛ր է Անոր աստղը որ ինծի կտակեց ինչո՞ւ չը փութաք քայլերուս դիւրութիւնը ու աչերուս տեսողութիւնը առաջնորդուիմ ու այս անասուն բնութեաննոցին աղիւծը չը պիտի յօշ յօշ ընեն արդէն հատած ու մաշած և ոսկրացած մարմինս դիւրաւոր ու փարատող զաղանները, ու մէկ քանի վայրկեան վերջ չպիտի դառնամ համեղ կերակուրը սոված զաղաններին. բայց ինչ հոգիս եթէ մինակ իմ պարկ մը ոսկրատիքս լինէին հապա աւանդը որ իմ շալակին, ո՛հ Աստուած իմ ինչո՞ւ մինակեա թողնում քո աչին ու խաչին մատաղ եղնողին, այն աղու աչուի, պարթև հրաշքայ հասակներին չէին որ քու մօտիկը կեցած կը դիտէին քու ընտրեալդայն աղգին ու ցեղին դրուժաններին, որոնք քու խաչն կը պատրաստէին, իսկ մերոնք քու ի վեր կեցած քեզ կը հրախրէին իրենց հիւրընկալ երկրին ո՛հ Մատթի Եհովան փութա օգնութեան, զի հոս սարսափ մը ինծի պատած անտառի այս ծոցին մահաղդ մըն է ծնած հասիր օդ, նութեան, ու լուսեց... և գլուխն առաւ իր երկու զառամած ձեռքերուն մէջ ու թափեց երկու խոշոր կայլակներ արցունքի ու որոնք շանթեր ին ըրողքի ու սկսան փխրոտ հոգերը

իսկ գեանին և իր երկու վրիճարող աչերը դարձող կայնորու պէս վառեցին լուսնի լուսնակը որը չաղախուած ցից ժայռերու մէջ գղձացող սառ ու նօր առուակին գէս ու գէն կը դադարէր վայրկեան մը առաջ ազատուելու անջովը այդ պահաւայից սեղերէն... Ժամերը սահած էին ինչպէս տարիները, սարսափները ջրուած էին ինչպէս դարերը, մութը տեղի տուած էր ինչպէս գիշերը, ու ծաթեր էր Արեւելքի աղաւթ արքան ու իր Բանդերները վաղօրօք լուսաւորել էին ամէն մի խորքը անտառին իսկ, ձմեռը վաղուց անցկացած էր ամէն տեղովը ու դարձել հասակ ու նիզակ նետած աւատի արեգի հանգոյն ցից կողերը հաստ ծառերուն կանանչ ներով էին բնուաւորած ու դարերով քաղաք մարդին ալ իր ուսէն թէ ծոցէն. իր կողէն թէ լանջէն ծնած ու մեծացուցած գեղանին այն գեղունին երկտասարդ Հայտատանը և անաւոր վերերեւութիւն ու ասորութիւն քանի ցնծութիւններ և որչա՞փ բերկրութիւններ ու դուն ալ պիտի հետեւիս անոր քայլերուն ու քաղաք վրէժի ճամբէն, չէ՛ մի տրաքեր հայրդի, վրէժի ճամբան արիւնի ճամբան չէ, այլ կեանքի, քաղաքի այդ ճամբէն և թող տեսնողները երթան տրաք աչխարհին պատմին բոլոր տեսածներին և խօսին լսածին, թէ հայը իր վրէժը կառնէ չէ թէ սուրով ու հօրով, այլ խօփ ու արօրով, դրչով ու թղթով ու խաչին արի զինուորները ու անոր հարազատ ուխտաւորները խաչեցելոյն օրինակովը օրինակուած սիրոյ աւետարանին պատգամները կը հրատարակեն չարին յաղթէ բարիովը, Հայրդի դուն ասորիւ. եղանակը, միջոցը սորովը, ուշադրութեամբ հետեւիլ մաքուր առողջ, ու ազնիւ ու բարձր կեանքին, ու այդ կեանքը արդէն թշնամին մահն է ու ինչո՞ւ միանգամից դաշտը անոր աղտոտ կուրծքը միակ, և կամ մաքուր ձեռներովը ներխաճ ու փռած մարմինը չօշափել դա՛ պղծութիւն կը լինի այլ թողնել որ օրերով ու տարիներով ներսի, փափ փափառաւորի և նօթի ու սոված ոտքերովը քնի ու լլուռ առաջ

ու ռա վրէժներուն ամենէն յարմարագոյնը չէ՝։ Կաւ կեանքը
ապրիլ, բարձր կեանքէն ձգտիր, այս թող լինի վրէժիդ
ճամբան։ Հայորդի քալիր աշխատութեան ուղիէն, քալիր
ինչդէպ քաղեցին քո պապեր ու մամիկներ, որչափ յոգնեցան
որչափ ուքնեցան, որչափ պարտասեցան։ Բայց երբէք չկա
սեցան քալիլէ աշխատութեան ուղիէն, անոնց աշխատու-
թեան քալիլը մամի ու օրի, շարաթի ու ամոի չէր այլ
տարիի ու դարի էր, անոնք աշխատեցան միշտ հրք ուրիշ-
ներ կը քակէին, շինեցին միջոց ուրիշներ կը խորտակէին
կը նորոգէին երբ կը քայքայէին. արդեօք քանի անգամներ
չինուած են մեր պապերի աներ չէն օճախներ որչափ մուխ
ու ծուխ ծագացած են, երբ վանտալական ու մանկոյական
աղտոտ թաթեր բրիշակներու են վերածեր մ'ը դրսիստ եր-
կիրներ ու աշխարհներ այս ամե ին յաղթողի խաղաղ ու
անարար աշխատութիւնը, աշխատութիւնը որ արքայութեան
սիւնն է, տուն մը չը փլիւր երբ ուրիշները կը փլցնեն, այլ
կը փլիւր երբ տանտէրը կը փլցնէ ծուլութեան բրդովը, հա-
յորդի առջևդ մէկ ուղի մը ունիս եւ գտնիլիդ մէկ նպատակ,
չինեիք ծնիլ, ստեղծագործել, քու ձեռքերդ շինողի են,
չինէ աշխատութիւնով ու ան պիտի ծնի հազարաւոր բարիք-
ներ, այո՛, առջևդ, շուրջդ բոլոր աւերքներն են ու գուցէ
պահ մը դանսք քեզ տանակեցին չէ՛, մի երկնչիր եւ ոչ ալ
սարսափիր ամէն վանտալականութիւն, ամէն բռնակալու-
թիւն աշխատող ձեռներէ կը գողան, տեղի կուտան, յաղ-
թանալը աշխատողինն է, աշխատիր կեանքիդ ու անձիդ,
տունիդ ու ընտանիքիդ, ցեղիդ ու ազգիդ համար։ Աշխա-
րհիս տէրերը աշխատութիւնն ու գիտութիւնն են, աշխատու-
թիւնը եւ յոգնութիւնը եղիւսեան դաշտն առաջնորդող ճամ-
բուն վրայ դրուած են, հայրենակիցներ քալենք աշխատու-
թեան ուղիէն ու յառաջանանք ու հաւատքը մեզ պիտի
գտնէ։ Անխան աշխատողին ձեռքին մէջ ամէն ինչ ոսկիի
կը փոխուի միջեւ իսկ ժամանակը. եւ ո՛ր կը մնայ թէ մեր

քայքայած աւերակները։ Ամէնէն հասարակ բաներու մէջ
անգամ աշխատութիւնը հրաշքներ կը գործէ, ու մեր յոյժ
սիրելի Հայաստանը եւ հրաշքներու կը կարօտի զի մինակ
ատով պիտի վերականգնի, քալենք յարատեւ անվկանդ եւ
աշխատութիւնով պիտի վերստանանք այն ամէնը, զորս
մեզմէ խլեցին բռնի, աւերեցին վանտալական թաթեր, աշ-
խատութիւնով պիտի վերստանանք ու տէր դառնանք ար-
ւեստներու ու ատենց մէջ կատարելութիւններու, զոր հան-
ճար, ճաշակ կամ երկնից պարզեւր կը կոչեն։ Հայորդիներ,
մարդիկ ու ազգեր կրնան ձեռք բերել կորսուած հարստու-
թիւնը ու աղատութիւնը աշխատութեան թանկ զոհողու-
թիւնով, ժողովուած գիտութիւնը ուսումով, վտանգուած
առողջութիւնը ժուժկայութիւնով։ Մըջիւնը օրինակ, բիւր
անգամ իր տնակը կը քանդուի նա վերստին կը շինէ. մե-
ղուն օրինակ, ձեռքեր անոր անուշ մեղր կը խլեն, նորէն
կը լեցնէ բլիթները, Հայը երկուքին օրինակն ալ անձնացու-
ցած ու մարմնացուցած է իր վրայ դարերու հաւատքովը։
Ձուրը որչափ որ լոյժ մարմին մըն է, սակայն ամէնէն պինդ
ու կարծր քարերն անգամ կը կոկղացնէ։ Աշխատանք ու
մեր աշխատանքին մէջ յաւակնոտ ու կոտոր չեղե-
ւինք, քիչ գործերը շատ ինքնասիրութիւն կը պատճառեն,
շատ աշխատանքը անհուն համեստութիւն։ Աշխատութիւնը
կեանքին մէկ օրէնքն է, աշխատիլ ապրիլ կը նշոյնակէ։
Ուրեմն կեանքի ուղիէն քալենք։ Հայորդի քալիր միաբա-
նութեան սրբոտայէն ուսկից մոխրած էիր դարերէ ի վեր,
շատ ջանքեր ու ճիգեր թափեցիր ու շատ շատեր քեզ ալ
պողտային առաջնորդեցին ու դուն դարձեալ մոլորեցար,
չէ թէ դուն հայրերդ ու պապերդ ալ ու որչափ մոլոր ու
խոտոր դեպերեցար քանի՜ դարուղի ճանրաներ ընտրեցիր,
յամառեցար այդ պողտայից մէջ ու շատ բնական չէ՞ որ
չյաջողէիր, չը հասնէիր հոն ուր հանդիպէ երջանկութիւնդ
ու աղատ կեանքը քեզ կ'սպասէր ու անոր ի խնդիր էիր

դուն ալ ու պապերս ալ Միաբանութեան ոգին ազատութեանդ ոգին, կեանքիդ ոգին էր, ոգի մը որ Աստուած մը կը պարունակէ իր մէջ արդար ու ճշմարիտ և յաղթող բնութեանց, բռնակալութեանց ու բարբարոսութեանց, ոգի մը որ սէր կը բղխէ, երջանկութիւն կը բերէ տուններու ու ցեղերու մէջ ծիծեռնակներուն պէս, ճշմարիտ սիրով կարելի է միաբանութեան պողոտայէն անցնիլ, սէր մը որ մաքուր է, որ սրտին մէջ կը գտնուի և ոչ թէ զգացումներուն: Ընդամարիտ սէրը փոխադարձ յարգանքի վրայ հիմնուելու է, ու սէրը եղբայրութիւնը կը խորհրդանշէ, ընդ աստեղծք ինչ կայ սիրուն քան դ'անձկալի եղբայր անուն. ու ինչու չըլլանք եղբայրներ, երբ լեզունիս մէկ, արիւննիս մէկ, սիրտերնիս մէկ. սալորինք չի մոռնալ սէր գէտ ի ընկերը գորով մարդասէր ու ազատ հոգի: Սիրով սկսուածը կարող է մինչև վերջը հասնիլ Աստուծոյ ձեռքով: Սէրը յաղթող է ամէն բանի, ինքն սէրը համաձայն է ճշմարտութեան ու բանակալութեան, իր յաղթանակն ալ բարի ու առաքինի կը լինի, իսկ եթէ կրքի, յոյժի և ստորին զգացումի արդիւնք է անոր տարած յաղթանակն ալ մայի, չար ու անձնակործան կը լինի: Հայրենակիցներ մեր ահաւոր ծով դժբախտութիւնները դարձանք ու, ուկիէան թշուառութիւնները աւժոքելու, ջարդ ու փշոք եղած մեր ծննդավայրերը վերականգնելու դարերու ծային մէջ տառապող սպասող հայրենիքը կանգնելու, վերապրեցնելու համար պէտք է ամենէն մեծ ոյժը զօրաւոր, ելեկտրական էն ուժեղ հասանքը տալ ու ներարկել մեր երակներուն մէջ ու այդ է միաբան ոգին, այդ անբեկանելի ոյժը, անխորտակելի զօրութիւնը. քաղենք այդ մոռցուած պողոտայէն ու զարդարենք եղբերնք վրէժի ու աշխատութեան պաշտօնու ծաղկաւէտ ծառներովը ու սկից անցնող դրախտի մը մանրանկարը տեսնէ ու քալէ ուրախ ու երջանիկ: Սէրը Աստուած է ու ո՞վ կրնայ ատոր ոյժին տոկալ ու ընդառաջ երթալ Տիեզերք մը,

ողջոյն հպատակ կայ անոր օրինաց. հայորդիներ ձեր սրտերուն մէջ Աստուածներ պահեցէք զի ատով պիտի կրնաք բաց տեսնել ձեր առջև միաբանութեան պողոտան ու առանց այդ ճամբուն չպիտի կրնանք մեր զրկիւրը հասնելու ժառանգել: Յիշենք Դաւթի այդ եփրոյեցի մեծ միսթիք բանաստեղծին սա գեղեցիկ կտորը. զի՞ բաշի, զի՞ վայելոյզ զի բնակին եղբարք ի միասին, իր թագաւորութեան գահոյքին, իր շքեղ վայելքներուն ու ճոխ զուարճութեանց մէջ ամենէն վայելուչը եղբարք միասին բնակիլը եղբայր երգենք. քաղենք այս ճամբէն ու ահա Հայաստանը կրկին Սրեկլքի զրախտը պիտի ըլլայ. կեցցէ դրախտ Հայաստանը, գեղունին երիտասարդ Հայաստանը:

Խօսուած Ս. Ասուածածնայ Եկեղեցիին մէջ Վարդանանց Տօնին, եւ նոյն պատմական Մեծ Օրին ու բոլոր Դաւանակաց զօրականներուն, ժողովողեան ներկայացուցիչներուն ու բոլոր Հայ ժողովուրդին ներկայութեամբը հոգեհանգիստը կատարուեցաւ պատեհազմին նահատակուող Դաւանակից ու Հայ զինուորներուն ու մարտիրոսներուն:

ՔԱՆԴԱԿԱԳՈՐԾ ՔԱՋ ԵՂԻՇԷՆ ԳՐԻՉ Դ ԶԵՌԻՆ
ԳԱՅ ՅԱՐՏԱՋ, ՉԱՓԷ, ՉԵԻՖ, ԳՐԷ, ԴՐՕՇՄԷ՝ ԿԵԱՆՔ ՄԱՀ
ՀԱՒԱՏ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ:

Նոյն անընկճելի ոգին, անպարտելի կամքը, անտեղիտալի կորույն է, որ ցոյց տուած է ու կուտայ Հայ մարտիտիրոս ժողովուրդը, ան իր տառապանքի խորութեան անդունդներուն ու անգիտելիքներուն, և յուզուած սրտերու, խռոված հոգիներու, խորախոր լճերուն մէջ լսել նոյն ոգիովը թրծուած է, ոգի մը՝ որ գիտակ միշտ իր ահաւոր ու դարաւոր ցաւերուն մեծութեանը ու սոսկալիութեանը, ու համատարած Էղեռներուն մէջ ալ կրկին նոյն ոգեվարը: Անպարտելի կասքը նահատակուող հայուն՝ հազարեակ տարիներով արեան ծովերու մէջէն որ դեռ կը քերէ կը գերփէ անյողեղդ ու անդադրում, և քանի՜ յամառ ու յանդուգն զէպի բաղ-

ձեպ խեղճ վեհագոյն ու արբագոյն, փարելի այդ փորձանքի զիւթական այդ դիպուհուն, որ պողպատ օրունքով, երկաթ նրբանով կը քայլէ, կը սուբայ թէ և վիրաւոր, թէ և սրտնորբայց միշտ իր պղնձեայ շալակին տաւած բեռը: Բեռմը որ ուրիշ շատ ազգեր ատոր տակ կը ընկնեն փշրուել ու անհետացել, իր կորովը անտեղի տալի է որպէս մի հսկայ ու հաժկու կողերով վիթխարի լեւծը, որուն վրայ ծնունդէն դարաւոր չիթերն անձրեւի խոցտոներ են հատիկներն կարկուտի, ու շառափներն տեղատարափներու չեն կրցած զինքը փխրել ու կուլ ու փուլ տալ: Մարտիրոս ժողովուրդ մը, որ իր զուլին տեղացող անլուր ու անժուր հարստածներուն, անասելի ու անպատմելի հալածանքներուն առջև միշտ կենդանուն ու միշտ կանգուն մնացեր է, և չէ զիջած ու չիջած ո՛չ իսկոնար, և ո՛չ իկոր: Նահատակ ցեղմը, որ իր կուրծքին միտուող դաշոյններէն ու եաքաղաններէն չէ սարսաղեր ու արեան ծովացումները զինքը իր նպատակէն չեն կասեցուցեր ու ցուրտ ու կորթ հովիւն կլափը զինքը իր հաւատքէն չէ մերկայուցեր: ու Քանի՜ք են Եղիշէները, որոնք զրիչ ի ձեռն իջան Յարութեան, Աւարայր, Արարայ Միջագետք Սուրիայ, Պոնտոս Կիլիկիայ, Խանլը Չայ, Ալիս ու Ճորոխի գետափերը, Եփրատի, Տիգրիսի թափման, հոսանքաները մկրտելու, զրօշմէլու կեանքը, մահը, հաւատը Վարդանի ու Վարդաններուն: Ու քանի՜ք էին որ լուսնի լոյսով, անքուն աչքով պատուական Հայուն ոսկերտութիւնը կը հաւքուէին, մայրիկի դուարթ ցօղովը ցօղելու անոնց չիբիմները ու ուրիշ գտնել նահատակներուն անշանազան չիբիմները: Ան կը քայլէ դեռ կշտապէ անապատի աւազուտքներէն, ամայի վայրէրէն, կանցնի սրնթաց դետերի հոսանքներէն, ձորեր ու լեռներ իր ուրիշ տակառած ան իր ճամբուն ճամբորդէն ուն կարհամարէ ի թափին թունաւորութիւնը երկայրի սուրերու խոցումածքը, կատաղած բորենիներու, զաղանացած վայրենիներու կենտակուլ լափիլիզումները, որոնք լարշութեան, լրբութեան

մարմնացումները, մարդերու յաւիտեանական ամօթն ու աւրտան են եղած: Այո՛ հազար հինգ հարիւր տարիներ անկման ու կանգման, պէրադդութեան ու՝ երջանկութեան դարեր, զո՞ւրեմի ու փուլզումի օրեր, դարերու չափ նստատակութիւններ տարիներու հաւասար թշնամութիւններ անց են կացեր քո զլինէն հայ ժողովուրդ, բիւրաւոր ձեռքեր քու աղատութիւնդ քանդեր են, հաղարաւոր ճիրաններ քո մարմինը փշաքաղէր ու յօշոտէր, հաղարեակներ քո պատուին հետ խաղացերն ու բռնաբարէր, ու քանինն՝ անթիւ ու անհամար քո լոյս հաւատն առնել ուղերեն, հաւասար քո այն պապկեան, որ դարերով քու զէնքդ՝ վաճանդ ու բերդդ եղած է ու ամուր պարսպը որ քեզ ու ցեղիդ. Ազգդ ու երկիրդ պահերէ, այդ հաւատը Վարդանի, որ եղիշէն քանդակեց ամէն հայու կրանիթ լանջին, փտարական ու աստուծոյ զական օրերուդ շատ փորձեցին քու լոյս կրօնէ քեզ անջատելու, քու հօտէդ քեզ խարբայելու բայց դուն, հաւասար քու վաճանդ ըրիւր ու կրօնը դրօշդ ու անպատ համբերութիւնը քու պատնէշդ ըրիւր ու ահա ճգնով, կեանքով, ու մահով Վարդանինը բնաբեցիր: Տասն և հինգ դարեր ետ դառնանք ու երջանիկ վարդապետ օրերը դարձեալ՝ անպոտած պիտի տեսնենք, Հայաստանի պայծառ երկիրքը միգապատ պիտի դիտենք, երեկուայ Արքան ու Դշխոն Արեւն ու Լուսին իրենց բոսորադոյն վառ դոյններէն շիջած ու չիկնած, ամպի ծուկները յղի արցունքի չիթերէն ողկ'առուացնեն գեղազեղ բուրսատաններու խորելի մեր Հայրենիքին, ու հեղեղները եր կլանեն յաւթի կանաչ դաշտին հասկալի, և զեղանաց ու նազիւաղ բուրսատանքը զղեկաց, աւերի ու աւերակի ժողմեր էր որ հայ կեանքը կը ցանցէր, սրածութեան ու մըրածութեան վարմերով: Հսկայ զրկից Պարսկաստանը բռնակալութեան ու երկրակալութեան տննջովը հրարած, և գոռոզ, նենգ ու զէգ Յազկերտի գահովն հպարտացած ոչ չէր Հայաստանը մոխրել, ազատ ոգիքը գերել, լոյս հաւատը

մարդեղացնել, սրբութիւնները արատաւորել, Բրիտանիան թիւնը իսպառ բռնաջնջել կը տքնէր անմիտ երազներ պարսկի ախրող մտայնութեանը, ախտ մը, հիւանդութիւն մը ուսկից կը վարակուին, բոլոր երկրակալք ու բռնակալք: Յաղթանալող Բրիտանիան Պարսութիւնը Յազկերտի և իր արքանեակներուն անուշ երեակայութի ննէր, զի աւանոնք թափանցած էին այդ յաղթանակող ոգու ուժին, որ էր Արեւմտեան քաղաքականութիւնը, զորս Հայերն Աթէնք կեսարիայ ու Հոմովսով ներմուծած էին ու կը ներմուծէին ոսկեդարու ոսկեծին մտքերուն: Յազկերտ այս ամէնը կը դիտէր կը հաշուէր ու կ'սպասէր դեպուկ առթին, այդ էր ոչնչացնել Հայաստանի մէջ Բրիտանիանութեան ոգին: Ոսկէ դարի մեծ յառաջդիմական շարժման Արեւմտականութեան ուղիին արդիւնքը եղաւ հինգերորդ դարու մէջ տեղի ունեցող վարդանանց Պատերազմը Շաւարշանի դաշտին վրայ. Ճակատամարտ մը որ ոչ այլ ինչէր, բայց Բրիտանիանութեան ու Զրադաշտականութեան զինուորներուն Արեւելականութեան ու Արեւմտականութեան սոսկալի և դրէթէ աննախընթաց բախումը, և չէ թէ լոկ քաղաքական կամ ցեղային սեղմ ու սովորական բնոյթներով պատերազմը, Աշխարհի մեծ և վճռական պրտերազմներէն մին եղաւ Վարդանանդը, և որը մեծագոյն հարուածը տուաւ Զրադաշտականութեան, և մեծագոյն սատարից Բրիտանիանութեան մեծ դատին. զի Վարդանի պատերազմը անխորտակելի պատնէշը, և անպարտելի ճակատը եղաւ Արեւի կրօնին, ու անպարտելիութեանց խըրամատներուն առաջնէն էր որ փշրուեցաւ ու փշիւղաւ Զրադաշտի ամէն զէնք ու դիւանաւոր մեքենայութիւններ, և այսպէսով Արեւմտականութիւն ու Արեւմուտք տղտուցան ամենամեծ ստոխէն: Այսպէսով նահատակող զինազներու պարտական տրիւններու հեղմամբը և շնչարտականքովը ուղեկցան, սրբացան, ու օծուեցան Հայ ու բոլոր երկրեցիներու հիմերը, Հայուն զոհերը անթուրի էին առաջ թէ

վերջ վարդանայ ձախառնարտին, և սրահք չէին որ յաղթանակեցին. ու Հայն այդ ձախառնարտէն վերջ վճռակաւ նօրէն և անուղի տալի օրէն դարձաւ Արեւմուտքի ու Արեւմտականութեան զինուորը, և միամիտակը տանելու համար խաչակրութիւնը, որ շարունակական մարտիրոսութիւն և անկասկիօրէն նահատակութիւն կը պահանջէր. վարդանը ճինգերորդ դարուն անընկճելի ոգին ու անլիճելի հերոսը եղաւ Հայութեան, Ան պանծացուց դրօշը Հայկական և ոգին Մարտական. վարդան ինչպէս յանդուգն ու խիզախ զօրավարմըն էր, նոյնչափ քաղաքագէտ մը քաղաքական հարցերու շուրջ ջերմեանդ հաւատաւոր մը Գրիստոնեութեան պաշտամունքին քաջ կշռած էր թէ Պարսկի յաղթութիւնը պիտի ըլլար Արեւելականութեան յաղթանակը, ու այդ յաղթանակը ինչպէս անցելոյն ներկայիս ալ յառաջդիմութեան թշնամին չէ՞ր ու չէ՞. վարդան ոգիմը էր դիւցազնական և շունչ մը հրահրական, սրով բոցալտուեց, հրդեհեց անմահ կտրիճները քաջազանց, սրոնց սուրերու ճօճիւնին տակ վիշնային հսկայ ամբարտալիները Նիւսուրուորտի և թափն ու գլուխը հայ մարտիկներուն դռնդին դահը կը սարսէին. հոն անմահացեալ արշանին զոգին նորահաշ պսակաւորը, կարմիրն վարդան իր վարդագոյն արիւնովը եկեղեցին կը պսակէր հոն խոհական խոհմութիւնով խոհեմացած խորհրդ խաչեցելոյն վկայն արեան հեղումով պսակուեցաւ, հոն երկնային չոյսով լցուած քաջ Աստուկը բոսորային կարմրութիւնով ծրարեցած, ու անմարմնացած Երօրդութեան փառքը երգեց. Հայն սրբափայլ հանդերձով պճնուող Հմայեակը որդիին չարչարակից ըլլալովը հոգւովը յաղթեց պատերազմին: Հոն դարմանալին տաճար Երօրդութեանը տաճար եղած տէրունի Ս. Կոստան: րդին տուն ու տեղի ըլլալու արժանացաւ: Հոն վիհ վահանը խաչին նշանը իբր փրկութեան ռաղաւարտ գլուխը տրաւ և խաչեցելոյն վկայ եղաւ: Հոն ցանկալի Արսէնը սրբութիւնով ճօխացած, իմաստութիւնով պայծառացաւ:

Հոն գլուխն ու աւարքը մարտիրոսներու Գարեգին նահատակութեան բրաբիտը ընդունողներուն յառաջադէմն եղաւ: Եւ այսպէս ինկան մեծ նահատակները մեծ պատերազմին ու մեր մէջ պիտի մնայ յիշատակներու ու մեծ: Ու ո՞վ էր այն որ ընդ լուսնով սրպտանքի էր ելեր. Տղմուտը տղմուտցած արեան հոսանքներէն կը հոսէր դժգոմած ու դաշտերը Աւաշայրի կալացած դիտապաշտ ինկնող պատուական քաջաց մարմիններովը, Եղիշէն էր որ յուշիկ կը քալեր գրիչի ձեռքին կը խուզեր ու կը յուզուէր, դէզեր կային աղաւարտներու, սուրերու, վահաններու, մարմիններու ինկնականութեւ, Լուսնի Լուսովը, հոնգիներու վայոցովը, վիրաւորներու հոգեվարովը, նահատակներու լուսափայլումովը պահիկ մը շուարուն ու սարսուռն և սակաւն կը դրէր անմահներուն կեանքը մահը ու հաւատը, հաւատքը ապառաժի ու կրանիթի որ հայունը, եղաւ վարդանի օրէն, անխախտ անսասան հաւատ, որ հայուն ոյժը եղաւ գերադօր ու հրաշտագօր, ու այդ զօրութիւնը չէր որ հային առաջնորդեց վերջին ամենաանլուր ամ Զահրէշային եղեոներու դէմ ալ պնդանալ զօրանալ ու այսօրին արժանանալ այդ հաւատի ախոյիտին վիհ յիշատակը տանելու աւելի փառաւոր աւելի աղատ, ու այդ հաւատը ամէն հայ իրեններուն սերունդէ սերունդ թող ժառանգ թողնէ, եթէ այդ հաւատի ճանքան արիւնով ալ ներկուած լինի, այդ պիտի առաջնորդէ միշտ յաղթանակին: Եղիշէն թող քանդակէ հայ ժողովուրդին սրտին կեանքը վարդանին, այդ անձնութեան, հերոսութեան, առաքինութեան կեանքներ, թող քանդակէ պինդ վարդանի մահը, այն դիտուած մահէն անմահութիւնը, այդ մահը դիցազուններու կեանքնէ: Յաշխարհի և պատմութեան մէջ եղական միտու յատկացուած այս թուականը վարդանանց տաճարն ու տաճար թուականիս ալ, որ եղական պիտի մնայ մեր պատմութեան մէջ. ինչպէս դաշնակցած մեծ յաղթանակը ընդհանուր պատմութեանց մէջ: Վիշտն ու ուրախու-

թիւն, յուսն ու խնդութիւն, պարտութիւն ու յաղթութիւն, յայտն ու յուսահատութիւն ու ամենք ձեռք ձեռքի տուած, կուշտ կշտի անբաժան քայեցին 918-919 տարիներու ընթացքին քաղցինք, տխուր օրեր, դառն վայրկեաններ, սառսալի պահեր, որոնց մէջ մօռցած Վարդանն ալ ու իրենց յիշատակնալ մըտերնիս վշտով ու թախիծով, հոգինիս սեռով ու սուգով լցուած էր Հայաստանն ու ջոյն տակնալին թարմ իր նստատակումին ու խողխողումին մէջը այնքան մորմորեցեցեցիչ պատկերներով ու ողբերգութիւններով կովկասէն ց'Արապիա, կասպին ծովէն ց'Միջերկրական և ահա ամենապատուական սա բոլէիս, ալ կարբենանք ազատագրումի գին տրբութիւն, անուրջ՝ թէ լրջուց: Հայ ժողովուրդ հինգ երկար դարեր — ու այս հինգ ալ երկար տարիներ քաղցիր կեանքի փշոտ ու փոշոտ ճանքաներէն, բայց ոգի մը էր քեզի հետ քալողը, ու այդ ոգին վաղուան կեանքի յոյսը, տառապանքի համբերութիւնը, ու հաւատքի հետ նոյնացած մտքի ու բազլի աշխատութեան ուժն էր, ամենահայաջինջ շրջաններուն ու տարիներուն մէջ այն երեք հոգեկան հսկայ ուժերը հզօր ու կենդանի, ջարդուող, սուրի հուրի մատանող թախառական ու հալածական եղող հայ ցեղին կեանքին ու կենդանութեան ջիղն են եղած. հոգիի ինչ՝ գերմարդկային արիւթթիւն մը է այս, և կեանքի ինչ՝ մեծագոյն փիլիսոփայութիւն մը յոյսով ցնծալ բերկրիլ դառնապէս արտասուելու ատեն, աշխատութեան լծուիլ նեղութիւններու գծաւարութիւններու հեղեղանքին մէջը, զուռու մի ջարդի շարունակումին ալ գրկանքներ հալածանքներ կրել ու աղօթել՝ երգել տընիլ, ջանալ կեանքի յարատեւ պայքարին ու կռուին մէջ: Հայ ժողովուրդ քու ցեղիդ ազգիդ սկզբունքն ու բաժինը այս է եղած, բնատոհմիկ, ինքնադրոշմ յատկանիշը, ուր կը ցոլայ չկարագիր մը անկեղծ ու ինքնատիպ, այս ստեղծագործող ձեռներ, աննկուն ոգի, բովանդակ մեծութիւններով կենդանի, և ահա այդ կենդանութիւնը որ

մեր ազատութեան պատճառը եղաւ: Զէ թէ մենք այլ ազգերու ազգինք չըպիտի մօռնան խաղաչարչար հայ ցեղին հաստակութիւնը, յանուն Քրիստոնէութեան, յանուն արդար դատիմը, ու մենք պիտի մօռնանք Վարդանը ու Վարդանէրը. այսօրս պատմական ու պատուական իր տօններ անմահներու յիշատակը Աւարայրին ու Արարային 1036 վկաներուն ու մէկ միլիոնին, մահաբեմի մը առջեւ ենք, այս մեր քաջերունէ, հերոսներուն է Վարդան Վահաններուն, Խորէն Հմայեակներու, Արսէն Տաճարներու, Արտակ Գարեգիններուն, բոլոր պատերազմի մէջ ինկնող, զոտաններուն մէջ մարդ, կախաղաններուն ձօճող, կռաւիւտներուն դիմաւորն դաշտերուն մէջ հրացանազարկ եղողներուն: Ինչու՞ սեռով են պատեր սեղանները տաճարիս, ինչու՞ տխուր է միջնորդը Եկեղեցիիս երբ անոնց հոգեքը կը խոյտան լուսեղէն երկնաւամարին տակ ամենն ալ պսակուած, ամենն ալ զոհնեղարդ տաճարներու գմբէթէն Աստուած մը իջեր է հայ քաջայ արեան հոռոտումին ու երկնից գունդ գունդ հրեշտակները պար են բռնած երբ երկրաւորները երկնաւորներ են եղաւ, փառք հալոր փառք նահատակ հոգիներուն, և երանի՜ ուրիւր երանի մարտիրոսաց յիշատակին, ինչպէ՞ս Վարդան անց պատերազմի եղական էր և այսօրս ալ եղական է ու պիտի մնայ. հսկայ հզօր Սլաւոնին զաւակները հոս, ասպետական ազգին, ազատութեան ռահվիրայ եղող Յրանապիլին որդիները հոս, Խալապիին, ու Ամերիկացիին, յաղթանակող զորօշները հոս վէտ վէտուն, մեծ ու կենդանի վկայքը մեծապանծ դաշնակցած մեծասան յաղթանակին ու մեր բռն մը կարիճներուն ալ կտրիճ գործերը անվեհեր յաղթանակները չեն տար՝ ալ դեռ մեք սրտերուն հպարտութիւն մը, իութիւն մը գոհութիւն և անխառն բերկրութիւն մը մեր ցաւիկոտանքին պահերուն ապրիբ հայ ժողովուրդ Վարդանի ոգիով, վերածնիք անբրկեանքով, աղօթիբ ու հաւատաւորիբ անոր հաւատովը, ու քուր երթապալութեան բաժին մե-

ծաղօր դաշնակցած, որուն էր պարտիս ա յօրութան աղատագ-
րումը ու բաժին քուէկիններուդ, որոնց նահատակութիւնը
կեանք ունիս այսօր, զնանք մեծ թափօրով մը պատմական
դէպի գերեզմանատուն աշխարհս արարատ թող իմանայ Հա-
յուն նահատակութիւնը ու մահը, դիտնայ թէ հայը մեռնիլ
գիրք արքիւրու համար ու պիտի արբի, զի արքիւրու համար
ծնած է եւ զի Աստուած ընդ մեզ է Սյո՝ զնանք մեր նահա-
տակաց շիրիմներուն, սրտովինս աղօթենք հոգիովինս վերա-
նանք պահ մը անոնց հետ վայրկեան ինչ անոնց Ս. յիշատա-
կովը, օրհնենք անոնց կեանքը գովենք անոնց անմահ մահը,
ու ըսենք յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի, ինչդրենք
Մասիսի գագաթին իջնող Աստուծոյն երկնային հանգիստ հայ
նահատակաց ու խորոք նահատակաց ալ, որոնք այս մեծ պա-
տերազմին իրենց կեանքը ընծայ տուին աղնիւ փառապանծ
Ազգացը: Երբեք չպիտի մոռցուի մեծայարգ Բօլոնիւ Պ. Պըռէ-
մօնիւ և իր ազնիւ տիկնոջ շատ ազնիւ վերաբերումը հանդէպ
հայոցս ու մանաւանդ այս պատմական սգահանդէսին, որ և
իսկ Բօլոնիւի փափաքովը ու կարգադրութիւնովն է որ տեղի
կ'ունենայ այդ թափօրը դէպի՝ գերեզմանատուն, մեր խորին
ու անկեղծ շնորհակալութիւնը պատուական Ծրանսացիին
և Ծրանսացուհիին:

(Մատենադարան)

է.

Տիկնաց Միութեան մէկ հանգիստ մեջ խօսուած Առաքել:

Ազնիւ Տիկններ ու Օրիորդներ

ՁԷ ցնծութիւնով լեցուն ենք ամէնքս ալ երբ 1919
թուականը մեր երջանիկ թուականը եղաւ և 915. 916. 917
ու 18 ի անցեալի մօայլ սև օրերն անցան, նախնի դժխեմ,
մահատ ու թուրոտ վայրկեանները ալ չեն յիշցներ, այլ
աղատագրութեան շուքաշող չքովն մը, աղատութեան կեն-
սունակ մթնոլորտ մը կ'օլորոտէ հայուն երկնակամարը, արիւ-
թապօղութեան Աստուածային անդաշնակութեան թափ-
սունները կ'սփռուին, կամոքն գմայլելի օրէն բոլոր հայ-
նեք արհաւիրելի ու արտերը արբնալից: Հանդէսիմ համար
հոս հաւաքուած ենք ու սարքագէտը Տիկններ ու Օրիորդն ք
են, խոր ու անկեղծ շնորհակալութիւն և ջերմին ու հաւիքն
շնորհաւորում. երբ շատեր դիտել երու վրայէն անցած, սի-
րելիներու աղճակաւոր սակերտիքը հախքաւած ու ան-
խիղից տաժանքում ու տառապած կեանքի դժխեմ ու ան-
թշուառութիւններէն նուազած ու շատեր կմախայած, սո-
կախ այսօր փութացած են հոս, հոս ցոյց տալու համար ի՞նչ
հայ կեանքն ալ իր մահուան ձօրերէն, գերեզմանի խորքէն
չամուտը ու արդող ջրի մը է, ու այդ օգին հոգի տաւ
կը չողջողի հայ հանդէսի ու խորհրդի, գրիին ու ծայրին:
Մեզր ու նոքր անդամաբոծ չունի մը կ'սգեւորէ կարծես

կիկիկոյ խոր ու լոխ պարապութիւնները, ուր հրաշագարդ ու վեհադարդ իթթուսով մը պիտի վերածաղիի ու ծիւ և բխդի հայ նոր վսեմ կեանքը, միշտ կենդանի, և միշտ առոյգ։ Հայ տիկիւններ մինակ դարուս արդիւնքը չէ հայ կանանց գործօն մասնակցութիւնը եւ պատմական դէպքերու ընթացքին։ չէ՛ շատ հին ու տարեոր է անոր գործօն կեանքը ու նարեոր, և վեր երեւումը ու փայլումը հասարակական գործերու ու գործունէութեանց մէջ։ Հայ տիկիւնը ու օրիորդը անվիճելի պատմութիւն մը ու անհերքելի վկայութիւն մը ունին ելուստադ գրօշմը իրենց ճակտին, որը՝ քարերէ ի վեր կը հոսէր ու կը յորդէր ու այդ էր համբաւեալ ու հռչակեալ համեստութիւնը, որուն առջեւ դահեր ու արքաներ, երկրակալներ ու բռնակալներ կը խոնարհէին շիկնած ու պարտուած, ու արդեօք այսօր այդ բարձրութեան ճանքէն 'ի վեր չպիտի մաշլցին։ Հայ օրիորդ ու կին ու գուն անօրինակ տիպարը նախնի այդ պարկեշտութեան չես վերյուշեթ թէ այդ թանկ ու փառք հարստութեան (պարկեշտութեան) 'ի խնդիր քանի զոհեր ու կեանքեր 'իսպաս դրիր սրոնք բիւրք բիւրոց էին ու անոնց Սուրբ անմա՛յ յիշատակը մեծ գրգիռը ու ճանապարհը չըպիտի՛ լինի դարձեալ հոն քաշու ու հասնելու։ Ինչպէս Հայոց լեռներ ձիւն ծածք ու սարերն ու լանջք ճերմակօժ քողարկուած, հայ կնոջ սիրտն ու լանջն ալ սրբութիւնով ու անմեղութիւնով ծածկուած էր, անոր աչերը սեռորակ բա՛րութեան երկու վառ լապտերակները շատ անգամ չոր ու չիլ նայուածքներն իսկ կը չըքացնէին, ու քիչ չէին որ աղի արցունքներու ծովակներ դարձած կը մարէին, կը զովացնէին դառնացումի տենդով հրատապ սրտեր ու հոգիներ ու կը թրջէին այնչափ գուգուրանքով ու խանդաղատանքով հողուրտիքը իրենց սիրասուն որդեկացն ու հարանցը եւ օրեկեաց, կը հոսէին աղորակ ու մեղորակ շիրմներուն ա՛նոնց, որոնք չարչարանքներուն էն՝ սոսկալին ու էն՝ ահռելին կրած էին։ Հայ կինը ու Օրիորդը հաւատքի խորհրդանշը-

չանէր ու ան երեւած, չքաւորած ու հաւասարած մինչեւ անհուիրութեան, անձնաւթացութեան ու նահատակ մարտիրոսութեան եղատմութիւնին մշտնջենական ու տիեզերական Դրիոթաթի թաւականէն նայն ա՛յն մարտիրոսագրութիւնովը ու մինչեւ դեռ երեկ ու այսօր նոյն նահատակութիւնովը։ Ծովեր իբր մելան, դաշտեր իբր մագուղաթ շատ անբաւական, և խիտ անառններու փայտեր շատ նուազ դըշի համար, որոնք զրէին, դժէին ու տաղէին մէն մի շարքը պատմական ու պատուկան սրբազան այդ յիշատակներէն։ Հայ կինը մարմնացումն է ընտանեկան սրբութիւններուն ու խաղաղութեան, տէ՛տքէ ոլարտաւորի կրկին այդ պարտաւորութիւնովը ու հուրումովը, քակուած, քճքճուած տներն ու սրբութիւնները կանգնեցնէ։ Հայ կինը կրօնքին անձնացումը և ջերմանալ կեկիւղածը թրծուած բարեպաշտութիւնով, և աւանդական պահապանը մէն մի պաշտամանց, թող ներկայիս ալ ցոյց տայ այդ պաշտելի ոգին, խնկելի հաւատքը անգին կրօնին, մաքուր բարոյականին որ հիմքն է ամէն բարեպաշտութեանց, թող ցոյց տայ սանգուխտի, զարմանդուխտի, Ծուշանի Կատարինէի, Շաքէի, ու Նազենիի ջինջ հաւատքը ու բարձր ոգին։ Հայ կնոջ և օրիորդի սրտին մէջ ջինջ սիրոյ ու անկեղծ յարգանքի և սրբազան պատկառանքի շուրջ պէտքէ բուրումնաւէտի ու բոցարծարծի։ զի հայ կնոջ սրտին մէջ ծով մը կայ գորովի և հոգիին մէջ ակկէան մը յոյսի։ Եւ չէ՛ որ պահեց հայ ընտանիքը, ցիզն ու ազգը և Արեւմը չէ՛ր ծաթած ընտանեկանութեան խորը, հոնք ու լուռ աչերէ չաւկուն և այդ համեստ, պարկեշտ խորանին վրայ Արեւելք մը հրդեհած և Արեւմուտք մը բարբառած։ Հայ կինը իբր ծնող պահապան հրեշտակը եղած է զաւակացը, հաւատարիմ բնկերն ու գործակիցը ամուսնոյն, տան տիկիւնը տան ու ընտանիքին, աշխատութեան մարմնացումը դաշտին ոգին, իր խոնարհութեան մէջ աւելի բարձր, իր համեստութեան մէջ աւելի փայլուն իր պաշտմունքին մէջ աւելի երկնամեծ։ Զը-

Վ Ր Ի Պ Ա Վ

Է.Ձ	ՏՈՂ. ՍԽՍԷ	ՈՒՂԻՂ.
4	7 զսաայ	զսաայ
6	8 հաղար	հաղարհերսի ու
7	24 և	և
8	6 առիւծիենի	առիւծենի
8	8 բաղաճաճանչ	բաղաճաճանչ
9	2 ստօնձոււմը	ստանձնոււմը
11	9 ուղեաին	ուղեաին
11	26 պեաքերի	պէաքեր
12	9 խնդացան	խնդացին
13	2 հայո	հայու
15	31 մաշկեակի	մաշկեակի
16	13 ենթող	նեթող
19	12 անցեա	անցիալ
20	17 չիլ	չիլ
22	27 կարափնարանը	կարափնարանը
23	22 ապրիլուի	ապրիլուի
24	15 բանապետութիւններ	բանապետութիւններ
24	24 Աձևեղեան	Արեւիկեան
24	25 բորբանջեր	բարբանջեր
24	31 վրոական	վճռական
26	18 արահերը	արահերը
30	25 շարուեակի	շարուեակի
32	8 գեղուղէղ	գեղուղէղ
34	14 չեչտտած	չեչտտած

36	28 ներկու	ներկան
37	3 տգաթոնգեղուներ	Ագաթանգեղուներ
39	5 Մարդը	մարդը
39	6 նայն	հայ
39	23 պատերազնին	պատերազմին
42	14 պառնութեան	պատանութեան
41	15 կարարեթիւթեան	կարարեթիւթեան
42	16 գանեմ	գանեմ
43	26 ձմեւի	ձմեւի
43	27 կը գողացնէ	կը գողացնէր
47	30 խաղի	խաղի
47	7 աւ	աւ
47	20 կոսկոռակեան	կոսկոռեան
48	7 Նաւրոսի	Տաւրոսի
48	20 միօրենակութեանը	միօրենակութեանը
48	21 Զէպէլիւնանար	Զէպէլիւնանար
51	18 խնկաբէյր	խնկաբայր
55	5 դէլուած	դէլուած
57	5 կատարներովը	կտաարներովը
57	23 չեղւա	չեչաւ
57	34 գորգեռներուն	գրգռներուն
58	8 քաղցը	քաղցը
58	13 իի	իբ
58	32 բօբօջի	բօբօբի
59	3 հար	հաւ
59	8 ինչպդ	ինչպէս
60	14 տէքին	տեքին
60	14 յաղթողի	յաղթողի
62	4 պապերպ	պապերպ
62	11 Գանձկալի	գանձկալի
63	14 բլլայ	բլլայ
64	1 բաղցեղ	բաղձացեղ

65	1	Իսկահն	Իսկահն
65	1	սո	ու
65	9	տէլատարափներու	տեղադարափներու
65	11	ճոյ սուած ելւ	հատածնեկու
65	18	մերկայուցիր	մերկացուցեր
65	22	դրօշմէլու	դրօշմելու
66	12	ցեղիւ	ցեղիւ
65	25	բուրաստաններու	բուրաստանները
65	26	շիղանայ	գիւղանայ
65	28	մրածութեան	հրածութեան
67	1	մարդեղայնել	մարդեղայնել
67	16	գրէթէ	գրէթէ
67	23	սատարից	սատարից
67	32	անթուելի	անթուելի
68	1	վարդանայ	վարդանայ
68	24	կարողիր	կարողիր
68	25	ծմրանկեցած	ծիրանկեցած
68	28	երրորդութիւն	երրորդութիւն
68	32	կմասդութիւնով	կմաստութիւնով
70	5	սարոսի	սարոսի
70	23	դատնապէրս	դատնապէրս
70	32	մեծութիւննեւով	մեծութիւններով
71	29	թութիւն	թութիւն
72	4	տշխարհ	տշխարհ

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

	ԳԻՆԵՐԸ		
1. ԺԻՐԱՅՐ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ	6.20	ՂՐՇ.	07.8
2. ՀՈՎՈՒՆ ԽՕՍԲԵՐԸ	3.	»	»
3. ՀԱՅ ԶԻՆԻՈՐԻՆ	20	»	»
4. ՀԱՅ ՊԱՆԴՈՒԽՏԻՆ	1.20	»	»
5. ԳԵՂԵՅԻԿ ԱՍԱՅՈՒԱԾՔ	6.	»	»

ՄԱՄԼՈՅ ՏԱԿ

1. ԱՏԷ ՄՈԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ
2. ԲԻՆԿԵԱՆ ԳՈՒԺ
3. ԿԱՐՄԻՐ ԷԶԵՐ
4. ԳԵՂԵՅԻԿ ԱՍԱՅՈՒԱԾՔ 1000-Բ. Պրակ

ԳԻՆ 35 ՂՐՈՒՇ ԹՂԹ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0397933

